

ԿԻՆԻԿԻԱ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԽՐԱԿՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԽԹԻՊՆԱՆ

ՏՈՔԹՈՐ ՓԱՐԻՋԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՃԵՄԵՐԱՆԻ

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԹԻԻ 2, ՕԳՈՍՏՈՍ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Թ. ՏԻՎԻԹԱԵԱՆ. ՎԵՋԻՐԽԱՆ. ԹԻԻ 20

1867

THE

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY OF

CHICAGO

1892

1892

1892

1892

1892

1892

1892

1892

1892

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

ՀԱՆԳԷՍ

Մ Ի Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

1867 ՕԳՈՍՏՈՍ 1.

ԹԻԻ 2.

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

Մարդկային Բռնություն :

ՄԱՐԴՈՒՍ կազմուածքն ալ արդարեւ մեքենայի մը կնամանի , սա տարբերութեամբ միայն որ առաջինին սնունդն է Բ. և Է. , իսկ երկրորդինն « Զ. » : Եւ թէ որ հազարաւոր մղոնով զատուած երկիրներուն մէջ տեղի ընդարձակ Ովկիանոսներուն մէջէն ճամբայ ընող շոգենաւներու , ու նաեւ դաշտերու երեսէն , լեռանց տակէն ծակուած անցքերուն վրայէն թռչունի նման վազող շոգեկառքերու , այնպէս ալ արհեստից զանազան ճիւղերուն մէջ գործածուած անթիւ և բազմատեսակ մեքենայից կազմուածքին ու գործածութեանը վրայ կը զարմանայ մարդս , ալ սրբաւի աւելի սքանչելի և ճարտարաշէն է մարդկային մեքենայն՝ որոյ վրայ համառօտարար պիտի խօսիմ :

Ըրդարեւ սքանչելի են մարդկային մեքենային մէջ գտնուած անհամար կտորներն իրենց շարքովն ու կատարելագործութեամբ . զի մարդուս ամէնէն ճարտար ձեռքերէն ելած մեքենայ մը ինչ աստիճան կատարելագործեալ ալ ըլլայ , անկարելի է որ մարդկային մեքենային կատարելագործութեանը հաւասարի . որ ճարտար մեքենագործ կրնայ սա ճշմարտութիւնը ուրանալու համարձակիլ թէ աշխարհիս սկիզբէն մինչև այսօր , մանաւանդ ներկայ դարուս մէջ , մեքենագործութեան ամէնէն սքանչելի և զարմանալի գործիքներն , ոչ միայն դիւտ են , այլ մարդկային մեքենային ամենամիտքը մասին մէկ օրինակը :

Շոգեկառաց , շոգենաւուց , արուեստից ամէն տեսակ ճիւղե-

րուն , հեռագրական թերթերու մէջ , և այլն , գործածուած մեքենաներուն ամենէն կատարեալ օրինակները մարդկային մեքենային մէջ կգտնուին . այս բաղդատութիւնս այնքան ճշմարիտ է , որ անոնց նմանութիւնն ըստ տեղւոյն մի առ մի պիտի յիշենք յօգուածիս մէջ :

Ինչպէս որ Մեքենագիտութիւնն , * գիտութեան և արհեստից զանազան ձիւղերուն մէջ գործածուած մեքենաներն ու գործիքները կսովորեցնէ , նոյնպէս ալ Մեքենագիտութիւնն ** է մարդկային սքանչելի և կատարեալ մեքենայից մեքենայն սովորեցնողը :

Մեքենագիտութիւնն , որ ըստ գիտութեան ալբիւրն , և հետեւաբար ամենէն կարեւորը՝ բոլոր դժուարն է , դժբաղդաբար դեռ խիստ քիչ ծանցուած է . Մեքենագիտութիւնն , որ է նաև բժշկական Արհեստին հիմը և բժշկաց աստղին և անհրաժեշտ գործիքը , ցաւ է ինձ ըսել թէ Բժշկաց մեծ մասն ալ Հասարակութեան չափ տգէտ է այս մասին , հետեւաբար արժանի անարգանաց . և այնպիսիք իրաւամբ մարդոց ամենէն մոլինները պէտք է կոչուին , դեռ անգլիէն ինչպէս բռնուելուն եղանակը չգիտցող «տիբէլ քէլի» և վերաբոյժներու համար է խօսքս , որք առանց Գաղղիարէն կամ Խալեարէն և կամ Արեւմտական լեզու մը գիտնալու , դեղագիտ ոչ թէ գրելու , այլ իբրև պարհապետ գծելու կհամարձակին . նոյնպէս այն վերաբոյժներն , որք ձեռաց մէջ քանի ոսկոր գտնուիլն , և կամ երկու ոսկորաց որն կոտրած ըլլալը գիտնալու , կտպելու կյանդգնին . այս տեսակ պատճառներով բաղմամբիւ հիւանդաց չորաչար մահուամբ զոհուելուն նկատմամբ գիտցածիս ամենը այս չէ . կան և են անհամար ուրիշներ ալ որոնց վրայ պիտի խօսիմ միշտ , առանց մոռնալու նաև , մեր խելքով և մարմնով պառաւ դահլիշներն և այլն : Ընթերցողք պիտի կարդան մանրամասնաբար «դեղագործ , բժիշկ , վերաբոյժ և դայնակ» վերնադրով յօդուածիս զանազան մասերուն մէջ թէ , մեր մէջ մանաւանդ մեռնողներուն 100ին 30ն այս պատճառն ունին , յանձնելով ինքզինքնին ընկերին կեանքը իր շահուն խաղալիկ ըրած մոլի և իմաստակներու ձեռքը . իրաւ է որ այս առթիւ շատերու անհաճոյ պիտի երևամ , սակայն դարձեալ պիտի շարունակեմ ճամբաս , ուր որ երթալու համար ծնած եմ , առաջնորդ ունենալով ինձ սա հետեւ .

* — Մեքենագործութեան մէջ առեւին յառաջագոյն աղբերն են Ա. Բերիէ . Բ. Լեբլէս , Գ. Գաղղիս :

** — Գիտութեան այս մեծ հիւղին մէջ գլխաւորներն են Գերմանիա և Գաղղիս , իսկ նաև որիւ Եւրոպական Արշակ մէջ հաշտեալով Լոնտոն .

եալ երեք մեծ պաշտպաններս, Սիբո, Իւլիս և Կարգարուծիւն :

Շարունակենք մեր խօսքը :

Ըսինք թէ Մեղամաղննութիւնն է մեր սքանչելի մեքենային կազմութեան մէջ մտնող զանազան մասանց ներդաշնակաւոր և հրաշալի շարքը սովորեցնողն : Ինչպէս որ շոգենաւին անիւները դարցնող, թելերու միջոցաւ լուրերն հաղորդող մեքենաները քննելու ատեննիս կը ճանաչենք թէ առաջինը շոգենաւի, և երկրորդը հեռագրական մեքենայ է, նոյնպէս ալ մարդկային մեքենային սկզբնական պատճառն, ինչպէս սկսիլն ու վերջանալը գիտնալու, գործողութիւններուն մէկ քանին ճանաչել սկսած ենք : Պիտենք, զոր օրինակ, թէ ապրելու համար շնչել, ուտել, մարսել, և այլն, պէտք է . բայց կարծուածին չափ պարզ չեն այս կարեւոր գործողութեանց գործարանները : Օրօրինակ՝ ուտելու գործարանն, որ մարդկային մեքենային ամենէն կարեւոր գործողութիւններէն մին կըլիստարէ, բազմաթիւ փոփոխութեանց ենթակայ կընէ կերածնիս և խմածնիս, միակ նպատակի մը համար, այսինքն՝ իրեն յատկացեալ բազմաթիւ գործիքներովը մարմինը սնուցանելու : Ինչպէս, նախ՝ ախտէրը, զանոնք կկտորեն, կվիզեն, կկտրտեն և կծամեն . բերնին մէջ և իր մօտերը գտնուող զանազան մկանունքներու միջոցաւ անդադար ծնունդ առնող լրջութեամբ զանոնք կթրջեն, իրար կխառնեն, կերակրոց մէջէն ալիւր և ալիւրէ բաղադրուածիւն ունեցողները շաքարի վերածելու : Իջուլ՝ բերնին մէջ իրրեւ աւել, ծամածնուս ամենէն փոքրիկ մասերը ժողովելով, և մէկ խմոր ընելով, դէպի որկորը կտանի, ուսկից հետզհետէ սահելով կիջնայ մինչև ստամոքսն . ստամոքսն՝ որ կնմանի տեսակ մը մաշկեղէն տոպրակի՝ իր մէջ ծնունդ առած տեսակ մը հեղուկով կշաղուէ կերակրոց խմորին՝ մանաւանդ միսն ու մեղր բաղադրութիւն ունեցող մասերն, ինչպէս են յոսի ճերմակը, պանիր, կաթ, և այլն : Կերակրոց խմորին մնացորդ մասը ստամոքսէն դուրս մղուելով կսահի աղեաց մէջ, ուր երեք տեսակ հեղուկներու միջոցաւ կերակրոց խմորին մնացորդին մէջ գտնուած սննդարար մասը կհալի . այս հեղուկներն են լեարդի մէջ անդադար ծնունդ առնող ճաղձը, աղեաց հեղուկը, և աղեաց առաջին կտորին կից եղող Լապտէաս անուն մկանին հեղուկը՝ որ կծառայէ ալիւրեղէնները, իսկ մաղձն՝ իւղեղէնները մարսելու . վերջապէս աղեքներն, իրենց գործողութիւնները կատարելով, կերածնուս անսրնընդարար մասը դուրս կելլէ որոշեալ ժամերու մէջ իրրեւ աւելորդ, այսինքն կղկղան :

Սա ևս պէտք է գիտնալ թէ, կերածնուս և խմածնուս խմորին սննդարար մասն, ինչպէս որ լսինք, բերնի, ստամոքսի, աղեաց, և իր

մօտերը գտնուող զանազան մկանանց հեղուկներով հալելէն վերջն , աղեաց մէջ գտնուող անհամար մազանման երակներու միջոցաւ կը-
խառնուի աբէան , այն կարմիր հեղուկին , որ կանուցանէ մարդկային
մարմնոյն մէջ գտնուող բազմաթիւ գործարաններն , ինչպէս որ շո-
գին ալ գործարանաց մէջ կընէ :

Մարդկային մարմնոյն մէջ գտնուող այն զանազան գործարան-
ներն անդադար կգործեն առանց հանգիստ առնելու , մահն է միայն
ասոնց դադարում տուողն : Ըրիւնն է այս գործարաններուն պէտք
եղածն անդադար մատակարարողն . արիւնն է որ կտանի լեարդին ամէն
պէտք եղածը , հոգի և շաթար շինելու . բերնին և իրեն մօտ գտնու-
ուած մկանանց , լեյդոնի , մորթին ներքին երեսին մէջ գտնուած
անհամար մկանանց՝ գրէնի , ստեանց՝ կալի , երիկամանց՝ մեղի
տարերքն , և այլն , և ասոնց նման հազարաւոր գործարանաց , որոնց մի-
այն մէկին փոքր ինչ խանգարումն , ամենուն ներդաշնակաւսրութիւնը
կխանգարէ :

Ընթերցողք կրնան փոքր ինչ մտածել թէ արիւնն է բոլոր ա-
սոնց տարրն . և հետեւաբար իւր սնանկութիւնն առաջին պատճառ է
ամէն տեսակ հիւանդութեանց , եթէ կերակրոց սննդարար մասովը
կորսնցուցածը չգտնէ :

Տես , սիրելի ընթերցող , թէ որչափ մեծ ուշադրութեան արժանի
են կերակուրք , տեսակաւ , որպիսութեամբ և քանակութեամբ : Բարե-
բաղդաբար այս սքանչելի մեքենային գերագոյն Ստեղծիչը , Նախատե-
սելով որ մարդիկ այնքան ուշադիր չպիտի ըլլան , բարեհաճեր է նաեւ
տալ , շոգեհաւաններու , և ամէն տեսակ մեքենայ շարժող շոգիին տաքու-
թեան ճնշման և այլն աստիճանները ցուցնող ջերմաչափ , օդաչափ
մ'ալ , այն է Խորթափն , որ է օդաչափից և ջերմաչափից կատարելագործին :
Ընտրտակը , նշան է թէ ստամոքսը պարսպ է , և պէտք ունի կերակ-
րոց . Խորթակը կնամնի նաեւ խօսիլ չսկսած Խորթափն ճուալ-
ներուն : Երանի անոնց , որք կարող են այս մեծ ձայնին անմիջապէս
պատասխանել

Բոլոր այս ըսածնուս նպատակը մարդկային մեքենային սքանչելի
կազմուածքը սովորեցնել չէ , այլ հասկցնել թէ որչափ ուշադիր ըլլա-
լու է , մարմնոյն բոլոր այս գործարանաց ամէն պիտոյքը հոգացող
կենսապահիկ արեան , և հետեւաբար առողջ ըլլալու համար , պէտք
է սնանիլ , բայց սնանիլ , ինչպէս որ հարկ է . զի կերակրոց տեսակն
ու որպիսութիւնը մեծ աղդեցութիւն ունին մարդուս կազմուած-
քին , Ֆիզիկապէս և բարոյապէս : « Ի՞նչ էն է որ Խորթափն , կհարցնէր
Պոխուս — սալարէն , ի՞նչ էն է Խորթափն : Բարդ Եւլալի » :

ՄՈՐԹ , ԲԱՂԱՆԻՔ ԵՒ ՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ռացուէ յաճախ , մարմնոյդ ամէն կողմը ծածկող մորթը մաքուր մնալու համար , զի անդադար աղտոտելու վրայ է , այնքան դիւրութեամբ , որ մի զարմանար երբ ըսեմ թէ , բազանիքէն ելածիդ պէս կսկսի աղտոտիլ . պարզ օրինակաւ մի համոզեմ քեզ . յայտնի է թէ ամէն առաւօտ տան տիկինը կամ աղախինն ամէն սենեակիդ մէջ գտնուած կահ կարասիները կմաքրէ , բայց դեռ մաքրիլը չմնցուցած , եթէ ուշադրութեամբ նայիս , կարասեաց երեսները փոշիով լեցուն են :

Ասկից յառաջ կուգան փոշիներն . անհամար են պատճառներն . ինչպէս՝ սենեակիդ պատերէն , օթոցներէն , տախտակամածէն , ղգեստներէն , պատուհանի վարագոյրներէն , մէկ խօսքով ամէն տեսակ կարասիներէն . ասոնցմէ ելած փոշիներն օգին հետ կխառնուին , զորոնք կրնաս տեսնել , մանաւանդ ամառը , սենեակդ ծագած արեւին ճառագայթներուն մէջ . իսկ եթէ խոշորացոյցով քննես զանոնք , իրաւունք պիտի տաս ըսածիս , տեսնելով իրենց գոյնը , ձեւը , տեսակն , որք են պատին մէջ գտնուած կիրին , օթոցին , մէկ խօսքով սենեակին ամէն տեսակ կարասեաց , և ղգեստուց ամենափոքրիկ փսփորուանքներու փոշիներն :

Եթէ կարասիներդ , ղգեստներդ , ևայլն կհիննան , կմաշին , այս է պատճառն , այսինքն անդադար փոշիի վերածուելին : Ղիւրին փորձ մը կրնայ զքեզ բոլորովին համոզել . նոր ղգեստ կամ որ և է կարասի մը նոր ծախու առած օրդ , դեռ չգործածած կշռէ , կշռէ նոյնը մէկ քանի ամիսէ կամ տարիէ մ'ետքը , անշուշտ մեծ տարբերութիւն մը պիտի գտնես ծանրութեան մէջ :

Աստի կրնաս համոզուիլ թէ մարմինդ ալ , ուրեմն , բոլոր այս փոշիներուն մէջ շարունակ աղտոտելու վրայ է :

Մարմինը կաղտոտի նաև , ամէն մէկին իր արհեստին տեսակին համեմատ գործածած գործիքներովը :

Մորթն , ոչ միայն մարմնոյն արտաքին երեսը կծածկէ , այլ և ներքին կողմն . ինչպէս բերանը , քիթը ևայլն : Անգամազնութիւնը կսուրբեցնէ թէ մորթին տարածութիւնը մէկ քառակուսի մէթրէն աւելի է . և Ախտաբանութիւնը կըսէ թէ մորթին մէկ մասին հիւանդութիւնը բոլոր մարմինը կհիւանդացնէ . իսկ Առողջարանութիւնը կխրատէ թէ , ան որ կիւսակ մաքրէ , կիւսակ բարձր մաքրէ , Բայց Անազննութիւնն , Առողջարանութեան հիմն ըլլալով , կպարտաւորիմ ,

մորթին վերաբերեալ առողջաբանական կանոններուն վրայ չխօսած , նախ անոր դործողութեան պաշտօնները յառաջ բերել , և սովորել իր բաղադրութիւնը :

Մարդուս մորթը երկու ծալքէ (խաթ) կազդկանայ , ներքինն է միայն զգայունն . իսկ արտաքինն է անզգայ , ինչպէս են նաեւ ըղունքներն , որ անոր կ'վերաբերին : Այս արտաքինն անդադար թափելու , փոշիանալու , և շարունակ նորոգուելու վրայ է . այս դործողութիւնն աւելի շատ կ'ըլլայ , քանի որ երիտասարդ է մարդս . կան կեդաններ ալ որոնց մորթին այս մասը մէկ կտորէն կ'իյնայ , ինչպէս են օձերունն , որոնց շապիկ կըսեն ընդհանրապէս :

Մարմնոյն այն մասերն , որ աւելի կաշխատին , կշիռն , այն կողմերուն մորթերն աւելի կ'հաստնան . ինչպէս են շատ դործաւորայ ձեռքերը , մեր խեղճ պանդուխտ եղբարց ուսերն , ոմանց ծունկերն ու միանգամայն ձեռքերն , և այլն : Այս կսովորեցնէ մեզ թէ մորթին այս արտաքին մասին պաշտօնն է մորթին ներքին մասը պատսպարել , մորթին զգայուն մասն՝ որ կ'պարունակէ նաեւ մարդուս առողջութիւնը ներդաշնակաւորութեան մէջ պահող կարեոր անդամներ , որոնց վրայ քիչ մը վարը պիտի խօսիմ :

Մորթին այն կողմերն , որ մարդոց զանազան արհեստից պատճառաւ կ'հաստնան , մորթին այն մասերը կ'կորսնցնեն իրենց փափկութիւնն ու զգայնութիւնը . այրէ , ծակէ , կարէ , ոչ կարունին և ոչ ցաւ կ'յայտնեն , ինչպէս են նապր ըսուածներն * , իսկ ընդհակառակը , ծոյլ , գոյնդգոյն ձեռնոցներով միշտ բանտարկեալ , զանազան իւղերով անդադար փափկացեալ ձեռքերն , այնքան կ'փափկանան , որ թեթեւ մարմնոյ շոշափումն երբեմն ցաւ կ'պատճառէ : Մորթին արտաքին բոլոր երեսը մազով ծածկուած է . բայց այն կողմերն աւելի առատ կ'գտնուին , որոնց միւս մասերէն աւելի կ'արեւորութիւննին կրկնակի պատսպարութեան կարօտ ըրած է զանոնք : Աւ կենդանիք , որք զգեստի սովորութիւն չունին , անոնց մաշերն օդին տաքութեանն ու ցուրտին դէմ իրենց մարմինը միշտ մի և նոյն տաքութեան աստիճանի մէջ պահուելու համեմատ կ'աճին ** :

Մորթը չճաթելու , միշտ խոնաւ և կակուղ մնալու համար խոնաւութեան և իւղի կկարօտի . այս դործողութեան պաշտօններն ալ

* — Ընդ ինչ նապրները կ'սորին , այլ կ'սորին իրենց շարքը հոտաւ ծորիւր , բնականէն աւելի սեղմաւ ըլլալուն :

** — Կենդանաբանութիւնը կ'սորին ինչպէս ինչպէս ինչպէս աւելի և քիչ խոնաւութեան աւելի և քիչ խոնաւութեան :

կկատարեն մօրթին ներքին մասին մէջ գտնուող երկու տեսակ անհամար մկանուկներ , որոնց մէկ տեսակը բրդէն , միւս տեսակն ալ իւր կշիռն անդադար , իրենց յատկացեալ խողովակներովը մօրթին դրսի երեսը խաւրելու :

Քրտինքն՝ ամառ ու ձմեռ , դիշեր և ցօրեկ անդադար դուրս կելլէ . բայց ամառն և մարմինը չափազանց տաքցած ատեն , զանազան պատճառներով սովորականէն աւելի շինուելով , կաթիլ կաթիլ կտեսնուին մարմնոյն ամէն կողմերը , մանաւանդ ձեռաց , ոտից վրայ , ուր աւելի շատ կգտնուին քրտինք շինող մկանուկներ : Բնադրենութիւնը կսովորեցնէ մեզ թէ , մարդս , 24 ժամուան մէջ , ի քուն կամ յաշխատութեան եղած ատենը մօրթին երեսին վրայ քրտինքի միջոցաւ 600 արամ՝ ջուր կկորսնցնէ . իսկ այս քանակութիւնը կաւելնայ զանազան պարագայից մէջ . ինչպէս՝ շատ դործաւորը , մինչև 5 հօտայ քրտինք կկորսնցնեն , որ եթէ յաճախ պատահի , և կամ , եթէ այսպէս սովորականէն աւելի քրտինք թափողը , նոյն համեմատութեամբ մնունդը չաւելցնէ , մարմինը կտկարանայ , և կըլլայ պատճառ բազում հիւանդութեանց : Հոս դարձեալ առիթ կունենամ յիշել մեր պանդուխտ Աղգայինքն՝ որք առաւօտէ մինչև երեկոյանտանելի բեռերու տակ , առոյգ մարմիններն , և աւելի աղնիւ աշխատութեան համար ծնեալ և յատկացեալ մարմիններն , արիւն քրտինք թափելով , և ընդհակառակն սոխ և չոր հացով չարաչար կփտտին :

Ահա , սիրելի ընթերցող , այս յօդուածով յուսամ թէ բաւական տեղեկութիւն ունեցար մօրթին բաղադրութեան և իր դործողութեանը վրայ . յաջորդիւ ալ խնդրոյս ի կէտին , բաւելի վրայ խօսիլ խոստանալով , հետեւեալներով կվերջացնեմ խօսքս , որք կվերաբերին տիեզերահազարկ Առողջաբանից :

Ասկիմ Պատեն , որ կըսէ թէ ,

“ Ինչ որ մաքրութիւնն է մարմնոյն , նոյնն է վայելչութիւնը սովորութեանց . զի մաքրութիւնը կնշանակէ թէ վայն սիրողը կյարգէ ընկերութիւնն և իր անձը , ” :

“ Չանայ ըլլալ հարուստ մաքուր և ոչ թէ զեղիս . զեղիսութիւնը նշան է մոլութեան , իսկ մաքրութիւնը պարկեշտութեան և առողջութեան : ”

Իսկրաս :

“ Մաքրութիւնն է պահապան և աղբիւր առողջութեան , ” :

Դուանէն :

“ Ոչ միայն մարմինդ մաքուր պահէ , այլ և բնակարանդ . ”

Լոյնը :

“ Աղտոտութիւնն աններելի յանցանք մ’է , ամէն տեղ ջուր գլտ-

նուեւոյ՛ առատ ու ձրի, ամէն դք կրնայ մաքուր ըլլալ: Պէտքն:

“Եւ ա ձեռքերդ օրն երեք անգամ, դէմքդ երկու, առաւօտ և երեկոյն, ոտքերդ ալ մէկ անգամ, ամէն կերակուրէ ետքն ալ բերանդ, և մաքրէ ակօսաներդ առաւօտունն ելած և երեկոյն պառկելու ատենդ: Ղոնէ շարաթն անգամ մը բաղանիք գնայ: Եւս տեսակ խնամքները ձանձրացուցիչ կերևան նախ, բայց քիչ ատենէն խիստ կ'իւրանան, կըլլան հաճելի և վերջապէս Սուրբութիւն: Տ. Քառան:

“Սովորէ երեսներդ և ձեռունքներդ պաղ ջրով լուալու, շարաթն անգամ մըն ալ բոլոր մարմինդ. ասոնք անհրաժեշտ են առողջութեան. մանաւորապէս խնամէ ակօսաներդ, մարսողութեան գործին ծառայող, և մանաւանդ կանանց գեղեցկութեան այս անգին մարգրիտները, բայց հեռի կենալով թունաւորիչ հեղուկներէ և գոյնզգոյն փոշիներէ:

Տե՛ս Գրքի:

ԱՅԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

Երեսներէն ճարտարաւորութեանը վրայ ունեցած ազդեցութիւնը:

ՈՒՅ*

Եթէ մարդուս՝ իր կազմուածքին կարողութենէն վեր չափազանց աշխատիլն հասարակ չէ, կ'պատահի այնպիսի պարագաներ որ ճիգ ընելու կստիպուի, որ է հզօր կամքի մը առժամանակեայ աշխոյժութիւն մը:

Ղիգն, իր վնասներուն հետ աղէկութիւններն ալ ունի. օգտակար է երիտասարդին, իր կազմուածքն ուժովցնելու, որոյ կրկնութեամբն ու սովորութեամբն արդիւքները կշատնան. այսպիսի սովորութիւն մը մեծ օգուտներ կրնայ ունենալ շատ պարագաներու մէջ:

Բայց իր վնասներէն առաջինն է, զորօրինակ, աղէթափութիւնը, մարդուս մարմնոյն ներքին կողմը գտնուած անդամները յանկարծակի շարժման մէջ դնելով. կ'պատճառէ նաև մազանման երակաց արեան հոսմանն և մեծ երակաց ծաթեւուն, և այլն:

Բայց այս տեսակ վնասներուն թիւը կ'պակսի երբ սովորութիւն և աստիճանով եղած ըլլայ. չափահաս մարդիկ, մանաւանդ ծերք, այս տեսակ սովորութենէ մը հեռի կենալու են:

ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ԾՈՒԼՈՒԹԵԱՆ , ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ՌԻՆԵՅԱԾ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ :

Հախաղանց աշխատութեան և ճիգի վնասներու վրայ խօսեցանք մինչև ցարդ , բայց եթէ այս վնասները ծուլութենէ յառաջ եկածներուն հետ բաղդատենք , արդարեւ այս վերջինին վնասներուն նայելով առաջիններն ոչինչ են :

Ծուլութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի ոչ միայն մարսողական և աննդի յատկացեալ անդամոց , միզողական գլխաւոր դործարանաց , մսային դրութեան , տաքութեան , իմացականութեան և բարոյականին , այլ և ծնունդ կուտայ շատ տեսակ հիւանդութիւններու , որոնց վրայ համառօտիւ պիտի խօսիմ :

I. — Ծուլութեան անդի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը :

Ծուլութեան առաջին ընկերքն է ակորժակը գոցելը . զի յայտնի է թէ որչափ որ մարմինը քիչ հոգնի , այնքան ալ անունդի պիտոյրը քիչ կզգացուի , և ակորժակն որ պիտոյից ազաջինն է , որ ըստ օրէ կքինայ :

Ակորժակի պակսութիւնն երթալով այնպիսի սահմանի կհասնի , որ մէկ խօսքով հիւանդութեան կիփոխուի :

Վայեանի սեւերուն սիրտ խառնուուրը , անակորժութենէ յառաջ եկած հիւանդութեանց ազդու օրինակն է , որոնք , ինչպէս կպատմէ Պ . Լոռ , կերակուր ուտելը մոռցած են , և իրենց ամենամեծ երջանկութիւնն է կէսօրէին քունով անցընելն : Այս թշուառ արարածոց ամէնքն ալ վերջապէս կմեռնին թորախտէն , որ հետեւութիւն է կազմուածքի տկարութեան , ու ծնունդ կառնու իրենց ծուլութենէն :

Կան այնպիսի ծոյլեր , որք շարունակ անգործութեամբ կեանք անցնելովին ալ , դարձեալ ակորժակնին բաց է . բայց և այնպէս ստոնք ալ ազատ չեն խուսմբ մը հիւանդութիւններէ , որոնց վրայ քիչ մը ետքը պիտի խօսինք : Ասինք նախ գիրութենէն . — պատմութիւնը կսովորեցնէ մեզ թէ Յոյնք և Հռովմայեցիք , գիրութիւնը առողջութեան վնասակար կհամարէին :

Վրդարեւ երբ գիրութիւնն իր սահմանն անցնի , ծանր բեռ մ'է , որոյ ենթակայ եղողը թշուառ է միշտ զանի (բեռը) կրելուն . գիրութիւնը նշան է ծուլութեան . ծոյլն ազահէն աւելի ողորմելի և թըշուառ է . ազահէն իր գանձը պահելու վրայ միայն սիրտ հատցնելու դատապարտեալ է , իսկ գէրը միշտ իր բեռն հետը կրելու ստիպեալ : Այս բաղդատութիւնը խիստ իրաւացի է . չարէն աւելի ճարպի՞ ազա-

Հին անօգուտ դանձին կնամանի :

Անտարակոյս մարմնոյն մէջ քիչ մ'աւելի ճարպ գտնուիլն , օգտակար և պէտք է հիւանդ օրերու և ծովապահութեան ատենի համար . բայց չափազանցը վնասակար է , ինչպէս ամէն բանի մէջ ալ :

Այս անբնական և միշտ վնասակար բեռն ունեցող մարդոց համար , ոչ միայն քալելը դժուար կը լլայ , այլ ամէնէն պիտանի անդամներն ալ կսեղմուին , կտրտիկնան և կտկարանան , որոնց հետեւութիւնը խիստ ծանր է մանաւանդ , երբ նոյն պատճառաւ սեղմուած անդամները հիւանդանան :

Ինչպէս որ կուրծքի թեթեւ հիւանդութիւն մը , պարզ հարբուխ մը , մինչև անգամ մահ կրնայ պատճառել , զի թոքերը ճարպով արդէն սեղմուած ըլլալով , այսպիսի թեթեւ հիւանդութիւն մը շնչառութիւնը բոլորովին կարգիլէ :

Արտի բաբախումներն , իրենց ուժն ու կանոնաւոր արագութիւնը կորսնցնելով , շատ տեսակ ծանր հիւանդութիւններ ծնունդ կառնուն :

Չափազանց գիրութեան դէմն առնելու համար հետեւեալ միջոցները խիստ օգտակար կը լլան :

« Ի ծննդէն գէր եղողներուն համար օգտակար է մարմնամարդութիւնն իր ամէն ճիւղերովն , որոնց վրայ պիտի խօսիմ : Իսկ ամէն տեսակ միջոցներէն ազդու և խիստ օգտակարներն են ժուժկալութիւնն ու աշխատութիւնը :

Ի . — Արեւելեան պահուելան՝ միջոցական քործարանաց վրայ
բրա՞ւ պղծեցութիւնն :

Ամէն տեսակ միջոցութիւնը՝ մարմնական ծուլութեան ազդեցութեամբը կպակսին : Աշխատութիւնը՝ գործաւորին առողջութեանն անհրաժեշտ պէտք եղող ամէն տեսակ մորթային խնամքները բնականաբար ի գործ կգնէ : Արդէն այս կէտին վրայ խօսած ենք , բայց աւելի ազդու ընելու համար մէկ քանի խօսք ևս կաւելցնենք :

Աղէկ ուտող ու խմող , բայց ժամանակը ծուլութեամբ անցընողներուն մէջը ժողովուած տոպրակին մէջ քար շինող տարրը չափազանց կգտնուի , որուն գոյանալը զանազան հիւանդութեանց պատճառ է , ինչպէս եւլ , քար , ևայլն : Այս հիւանդութեանց ենթակայ են ընդհանրապէս ծոյլ որկրամիւնները . մանաւանդ յօգուածացաւի* ենթակայ եղողներուն վիճակը խիստ ողորմելի է : Իժիշկը անոնց ժուժկալութիւն կպատուիրեն , իբրև միակ միջոց հիւանդութեան փոքր ինչ

* Աւել կամ նիգրէլ եւել :

դարման ընելու, բայց նորա ընդհակառակն աւելի պարարտութեան կուտան ինքզինքնին : Տկարութեան պատճառանքով փոքր ինչ շարժում ընելու կվանան, որոնց համար մարմնամարդութիւնն, իր զանազան ճիւղերովն, առաջին դեղն է . ու վերջապէս հիւանդութիւնը քանի որ հիննայ, ամէն շարժում անկարելի կըլլայ : Սխտէնհամ շատ կտտիպէ որ այս տեսակ հիւանդները մարմնամարդութիւն, մարմնական կրթութիւն, աշխատութիւն ընեն . մենք ալ այս կարծիքին իրաւամբ հետեւող ըլլալով, շատ հիւանդներ մենէ գոհ եղած են . այս կհաստատէ նաև Պ . Կալթիէ Պուասիէն բժիշկը, 1860 թուականին սոյն հիւանդութեան վըայ հրատարակած պատուական գործոյն մէջ :

Պ . — Մարմնական կրթութեան պատճառով միւսերոնք իբրեւ
ունեցած ազդեցութիւնը :

Մարմնական աշխատութեան պակսութեան վնասակար հետեւութեանց ամէնէն վտանգաւորն է, միսերուն պղտիկնալն, որք երթալով կարծես թէ կհատնին . և աս նիհարութեան վերջին ստիճանն, ընդհանուր անդամալուծութիւն ունեցող հիւանդներուն վըայ կտեսնուի ամէն օր :

Պ . — Կրթութեան պատճառով մարդոն մարմնական պատճառով
իբրեւ ըբած ազդեցութիւնն :

Ինքզինքնին շարունակ անգործութեան տուող անձինք դիւրաւ կպաղին, միշտ կմնին, և եթէ հարուստ են կրնան տաքնալ արուեստական միջոցներով, բայց խիստ դժուարութեամբ :

Մարմնական ծուլութեամբ, մարմինն այսպէս շարունակ պաղ ըլլալէն ծնունդ առած հիւանդութեանց մին է Սթոպիլ, որ հիւանդութեանց ամէնէն թշուառն է, ինչպէս կհաստատէ հետեւեալ օրինակն :

1633 թուականին՝ Կոսէնյանտի Հոլանտական ընկերութիւնն, այս երկրին մէջ վեց եօթը քաջ նաւային անձիք ի պաշտօնէ պահեց, սոյն կլիմային վըայ ծանօթութիւններ ստանալու : Ասոնք՝ ապրիլու համար ամէն տեսակ պիտոյք ունէին, սննդի կողմանէ ամէն բան առատ . բայց շարունակ անգործութեամբ անցնելովն, ամենքն ալ Սթոպիլի մեռան : (Ի՞նչ վերոյիշեալ ընկերութիւնն և թէ նաւորդները չէին գիտեր սա պատահած երևելի դիպուածը թէ, 1630 թուականին, այսինքն իրենցմէ երեք տարի առաջ, սոյն սառուցեալ եզերքն ութն Միդդելացի իշխալով փոթորկի պատճառաւ, կարող եղան 11 ամիս

ապրիլ ամէն տեսակ պիտոյքներէ զուրկ , առանց ենթակայ ըլլալու Սոս-պի-նի . թէևսոյն խեղճ Մեդրիացիք ոչ հաց , ոչ կանանչեղէն , ոչ սգելից ըմպելիք ունէին . խմածնին պարզ ջուր , իսկ կերածնին արջի և ուրիշ վայրենի կենդանեաց միսն էր : Մեդրիացիք անօթութենէ չմեռնելու վախէն , միշտ շարժման մէջ էին մնունք ճարելու համար . իսկ Հոլանտացի նաւորդք , ամէն պիտոյք առատ ունենալով , անգործ կեցան : Եւս կհաստատէ թէ որչափ մնասակար է ծուլութիւնը՝ մանաւանդ ցուրտ և սառուցեալ գաւառաց մէջ :

Եւս տեսակ օրինակներ անհամար են , բայց բաւական կհամարիմ սա ևս միայն աւելցնելով թէ , չափազանց հոգնիլն , ինչպէս նաև շարունակ անգործութիւնը , մարմինը կպաղեցնեն :

Եւս որ շարունակ անգործութեամբ , ծուլութեամբ կապրի , օղին ցրտութեան դէմ դնելու յատկութիւնները կորսնցնելով , շատ անգամ ամենաձանր հիւանդութեանց ենթակայ կըլլայ , ուսկից ազատ են ամէն աշխատասէրք :

Ե . — Լիբիո-նիւտն պախո-նիւտն՝ զանազան հիւանդութեանց շնորհիւ որալը :

Երբ կենսական գործարանները կտկարանան , մարմնոյն մէջ անդադար ի գործ դրուած քիմիական գործողութեանց մնացորդները կանոնաւորապէս մարմնէն դուրս չեն ելեր :

Մնարակոյս խօսքս ածխային թթուին , ջրոյ և միզի համար չէ , որ անոնք ալ մարմնոյն մէջ անդադար ի գործ դրուած քիմիական գործողութեամբ ծնունդ կառնուն . ասոնցմէ զատ կան նաև ուրիշներ ալ , որոնք մարմնոյն մէջ ժողովուելով և մնալով , խիստ ծանր և անդարմանելի հիւանդութիւններ ծնունդ կառնուն :

Եսպիսի ամենադժուար խնդրոց վըայ խիստ երկարատեմ մտածելէն և քննելէն ետքը , գտած է Պուշաուտա , ինչպէս , անոր հետ նաև խիստ շատերն ալ գտած են թէ , ասոնց՝ այսպէս մարմնոյն մէջ մնալէն կամ պէտք եղածին չափ դուրս չելլելէն յառաջ կուգան , սրտաճայ , վէրէճ , ինճիփօք պէնի և այլն , հիւանդութեանց ամէնէն տխուրներն :

Ուստի կրնանք համոզուիլ թէ , մարդկային բնութիւնը վշտացնող երկարատե և մահաոթի հիւանդութեանց ամէնէն դժխաւոր պատճառներէն մին , ծուլութիւնն է :

Օ . — Լիբիո-նիւտն պախո-նիւտն՝ խնայականութեան լքայ
ունեցած աղբիցութիւնն :

Ինչերք մէկ երկու խօսք ալ մարմնական ծուլութեան մարդուս

իմացականութեան վրայ ըրած աղդեցութեանը մասին :

Եւ յոր չաշխատիր , Եւ դղեացուց Սէլն , սիրտնեղութիւն կոչած հիւանդութեան ենթակայ է , որ մինչև անձնասպանութեան ծնունդ կուտայ :

Ծուլութեան՝ մարդուս բարոյականին վրայ ունեցած աղդեցութիւնը դիւրաւ հասկցնելու համար , բաւական է յառաջ բերել , հռչակեալ Գիւանքինի սա խօսքը թէ , “ Ո՛ր Եւ չաշխատի , Եւ Դժոխք է Եւ Դժոխքն Բոլորին ” :

Եւս պատուական խօսքն որ միանգամայն մարմնական և իմացական աշխատութեան վերաբերեալ է , կ'արտաւորէ զիս վերջինին վրայ ալ խօսելու :

ԻՄԱՅԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Մարմնական աշխատութեան՝ առողջութեան վնասակար չըլլալէն դատ , իսկոտ պիտանի և անհրաժեշտ ըլլալն ապացուցանելէն ետքը , կմնայ հիմայ իմացական աշխատութեան առաջինին (մարմնական աշխատութեան) չափ օգտակար և պէտք ըլլալն հաստատել , որով պիտի սովորինք թէ մէկն առանց միւսի , իրար կ'վնասեն , և թէ մէկ խօսքով , երկուքն ալ միատեղ երթալու են :

Մարդս , մրջնին շնամիր , և մարդուս աշխատելու ունեցած ճաշակը , մրջունին բնական դրդման նման է : Եւս սկզբանէ ի վեր աշխատելու դատապարտեալ , իր և իր բնկերոջ պիտոյքն հոգալու , ամէն տեսակ թշնամիները հեռացնելու , խաղաղ կենօք ապրելու համար է . ահա այս է մարդուս աշխատութեան նպատակն . իսկ իր իսկական նշանն է ըլլալ կատարեալ , առանց նոյն իսկ կատարելութեան սահմաններն որոշել կարող ըլլալու : Մարդկութեան յաջորդ սերունդք՝ նախորդ սերնդոց յառաջագիմութիւններէն շահելով , աւելի յառաջ կերթան և հետզհետէ այնպէս կը յաջորդեն : Մեղուն ալ թէպէտ սքանչելի աշխատութիւններ ունի , բայց են և պիտի մնան միշտ նոյնն , ինչ որ էին ի սկզբան աշխարհիս :

Մարդս միշտ կատարելութեան կմտնեայ ոչ միայն իր ամէնօրեայ աշխատութեան մէջի նորանոր հնարիւքն , այլ նախնի սերունդներէն աւանդուածներով ալ : Մարդկային յառաջագիմութեան ընթացիցը հետեւելու և զանի արդիւնաւորելու համար , պէտք է յարատե աշխատութեամբ և համբերութեամբ միտքը մշակել , ուրիշներուն աշխատութիւնը սովորելով , և եթէ կարելի է անոնց ճշմարտութեանը վրայ ապահով ըլլալով :

Այո, ինչպէս նիւթականին, նոյնպէս ալ բարոյականին մէջ, միշտ պիտի գտնենք աշխատութիւնն — աշխատութիւնն որ գլխաւոր շարժիչ է կատարելութեան :

Այո, ընթերցողք, մարմնական աշխատութիւնն, իմացական աշխատութեան հետ միանալով, բարութեան և գեղեցկութեան հրաշքները ծնաւ : Մարմարիտը՝ Պիդիասի * կտրիչն տակ, դարերը դարմացնող ձեւեր առաւ . գոյները՝ Ուափայէլեան* վրձինով, կեանք առին . մարդս՝ փայտ, մետաղ և թելեր իրար խառնելով գործիքներ կշինէ, զանազան նուագարաններ, որոնցմով զմայլելի ու անուշիկ ներդաշնակաւորութիւնով եղանակներ կըսենք :

Վիւթն աշխատութեամբ կերպարանափոխ կըլայ . աշխատութիւնը ծնունդ կուտայ գեղեցկութեան, զօրութեան և բանաստեղծութեան :

Եւ այլը չպիտի գտնենք, եթէ ուզենք մարդկային աշխատութեան օգտակար գիւտերը մի առ մի յառաջ բերել, ինչպէս, շողիով գործող ամէն տեսակ սքանչելի մեքենաները, շոգեկառքը, շոգեռաւը նոյնպէս հեռագիրը, լուսանկարը, տպագրութիւնն . . . հնարից, դիւտոց ամէնէն սքանչելին և կարեւորն, և այլն . դուք ալ ինծի հետ պիտի համոզուիք թէ ամէնէն ճարտար բանաստեղծին վառվռուն երեւակայութիւնը, մարդու աշխատութեան պտուղներուն քով ոչինչ է . դիցաբանութիւնը յաղթեալ է . ի՞նչ են արդարեւ Հոմերոսի տողերը, դարուս հրաշալի գիւտից, մեքենայից քով :

Ի՞նչոր այս մեծագործութեանց ծնունդ տուողն է աշխատութիւնն : Հիմա դիցուք թէ մարդս դագրի աշխատելէ :

Պէտք է խօսիլ անմշակ մնացած և անգործութեամբ չկատարելագործուած իմացականութեան մը, մէկ խօսքով՝ տղիտութեան ընելիք անհաւատալի գէշութեանց վրայ : Ամէնէն վնասակար նախապաշարունակներն, ամէնէն տգէտ դիւրահաւանութիւններն, անբանական թմրութիւնը, մարդկութեան վայրենի կերպարանք տալով երկնային արարչագործութիւնը կանապատուեն :

Աշխատութիւնը մէջ մտնելով, մարդուս մարմինը կաշխոյժցնէ, տգէտ մնացած՝ թմրած հոգին կարթնցնէ . մէկ խօսքով, անբանութեան ամէնէն յետին դասին մօտեցող թշուառ արարածէն նոր մարդկայինէ :

Վախնի սերնդոց աշխատութիւնը մասնաւորին աշխատութեան հետ

* Հնոց Տել Տելը եղանակով բանաստեղծութիւնները ծնւել էր, իսկ առաջին հանգը :

միանալէն ծնունդ առած են մարդկութիւնը փառաւորող այն հազուագիւտ տաղանդներն , ինչպէս են փրիսոփայութեան մէջ Սոկրատ , Պլատոն , Գալուսթենէս , Կիկերոն : Բանաստեղծութեան մէջ Հոմերոս , Սիր-գիլիոս , Միլտոն , Տանթէ : Արհեստից մէջ Արիստոտել , Հիբոկրատ , Կեփտոն , լա Սուազիէ , և այլն :

Առաքինութիւնն ալ որ մարդուս հանելու կարող եղած ամէնէն ազնիւ նպատակն է , դարձեալ առանց աշխատութեան անկարելի է ստանալ : Աղբայրսիրութիւնն , օգնեն ընկերին , անձնուիրութիւնը , բարեգործութիւնը , հայրենասիրութիւնն , որք խիստ աղքուզգացողութիւններ կնկատուին , և պարզ հայեցուած մը զանոնք անմշակ և տգէտ դասին մէջ ալ կգտնէ . սակայն եթէ քիչ մը մօտէն նայիր , կգտնենք միշտ թէ այս զգացողութիւնները կամ յատկութիւնները սերնդոց և մասնաւորի աշխատութեան կնիքը վրանին կպարունակեն : Ինչպէս Գաղղիոյ մէջ , առ հայրենիս անձնուիրութեան ամենամաքուր զգացողութիւնը ծնունդ առած է հասարակաց ամէն տեսակ թշուառութեանց ծոցէն : Դանտալը * , անշուշտ հաճելի բնութիւն մը ունէր , բայց ամէնէն գովելի յատկութիւնն ան էր որ իր ժամանակին և Գաղղիոյ Ազգին սիրտերը շարժող զգացողութեանց փայլուն հանդիսարանն ինքն եղած էր , և չէր կարող այս կատարելութեան հասնիլ առանց ինքզինքը նեղելու և աշխատութեան :

Աշխատութեան ժառանգական յատկութիւնը :

Արդէն վերոյիշեալ օրինակները կապացուցանեն թէ աշխատութեան արդիւնքներուն զանազան աստիճաններ կան . ամէն աշխատութիւն իր չափին համեմատ պտուղ կուտայ :

Աշխատութեան ժառանգական ազնուապետութիւնը չկրնար ուրացուիլ , և ապագայ սերունդք անշուշտ պիտի պիտի աշխատին , զի նա միայն մարդուս բնական է , և հետեւութիւն է կատարելագործութեան , հիմն յառաջագիմութեան :

Իր և ընկերոջն համար աղէկ և աւելի աշխատողը քաջալերել , պատուել և վարձատրել , խիստ օրինաւոր , և պարտաւորութիւն մ'ալ է . դժբաղդաբար շատ անգամ ասոր հակառակը կտեսնուի , աւելի պակաս աշխատողն աւելի վարձատրուելով :

* Այս հայրենասէր ազգիւն մեծ վրանքի մը տէրն աշխատութեան գործէն , էր աղքատ խռովելով Գաղղիոյ մէջ իւր մը զորս հաւատելով ու անոնց գլուխն անցնելով քաջալերելու յաղթանակ :

Վերոյիշեալ օրինակներէն դուրս չըլլելու համար, կ'իշխենք Սոկրատին մոլեխինդ (պալաղըն) թոյնը խմելու դատապարտող, յանտառը խայրուկին վնայ հանել տուող վճիռները. բայց և այնպէս միթէ ապագայ սերունդը այս վատ վճռոց դէմ չըողոքեց, և այս հռչակաւոր անունները չսխալի փառաւորուն միշտ:

Մտաւորական աշխատութեանց մեծ արդիւնքները շատ անգամ ուսմէն անծանօթ մնալէն զատ, անարդուած ալ են:

Պիտէք նաև թէ աշխատութիւնն է, աշխարհակալներ ծնողը բաւական են այս մասին սա երկու անուններն, Վեսար և Վարդէօն:

«Աշխատութեամբ միայն կոբրուի», կըսէր նաև Լուգովիկոս Ժ.Պ.

Մտաւորական աշխատութեանց շահաւորութիւնն յառաջ եկած

մասերն ու արտօնքն:

Իմացական աշխատութեան չափազանցութենէն ծնունդ առած ամէնէն մեծ վնասն է մարմնական աշխատութեան մոռցուիլը. մոքով յախշտակեալ մարդը մարմինը մոռնալով, կ'մոռնայ առողջութեան ամէնէն կարևոր խնամքներն ալ: Մեր օրերը ճշմանկան պատուական և օգտակար սկզբունքները բոլորովին անծանօթ մնացած են:

Ընդդիմացիք են միայն հաւատարիմ և հետևող վերոյիշեալ Պլատոնեան տաղանդին օրինացն ու խրատուցը:

Ընդուպետութիւնն, այս մեծ քաղաքին, Ընդդիմացի մէջ խիստ աղէկ ճանչցուած է. Ընդդիմացի մէջ խիստ բազմաթիւ են հին ընտանեաց սերունդը շարունակելու օրինակներ, մարմնից և իմացական աշխատութեանց ներդաշնակաւոր խնամոց միջոցաւ: Ընդդիմացի Լորտն, ուսմամբ՝ իմացականութիւնն, և մարմնական աշխատութեամբ՝ մարմինը կուժովցնէ:

Համառօտիւ յառաջ բերենք ինքզինքնին բոլորովին մտաւորական աշխատութեան տալով, մարմնական աշխատութիւնը մոռնալէն յառաջ եկած վտանգները:

Իմացականութիւննին միայն մտաւորական աշխատութեամբ կատարելագործող դաս մը մարդիկ, շատ անգամ առողջութիւնն անվնաս պահող յարմար պարագաներու մէջ կ'գտնուին, գիտնալով չափազանցութեան վնասն ու անկէ հեռի կենալը:

Բոլոր այս յարմար պարագաներովն հանգերձ, ծերութիւնը ժամանակէն առաջ կ'հասնի, փոխանակ ուշանալու, և հետեւաբար կենաց տևողութիւնն աւելի կարճ է: Ըյս դասին մէջ յաճախ կ'ուեսնուին ստամոքսի խնկոյճ կողուած անդարմանելի ախտը: Զղային

դրութեան կամ ջղաց չարագոյնց գրգռութիւնը պատճառ կուտայ խեղադարութեան զանազան տեսակներուն, որոնցմէ միայն մէկը յիշեմ որ շատ անգամ անձանօթ կանցնի, այն է անսահման հպարտութիւնն:

Առանց մարմնական կրթութեան, լոկ իմացական մշակութիւնը՝ մարդու մարմինը կտկարացնէ. մի և նոյն պահութեան տէր երկու սեռէ անհատից ամուսնութիւնն ալ պատճառ կուտայ ծնանելու սերունդեան վատթարանալուն, որ վերջապէս մէկ քանի սերնդէ ետքը, բոլորովին կհատնի ընտանիքը:

Մարմնոյ և մտաց կատարելութիւն ըսելով պէտք է հասկնալ, նիւթական կամ ֆիզիքական, և իմացական կամ բարոյական աշխատութեան հաւասար բաժանումն. այս պայմանաւ միայն մեր իմացական բոլոր կարողութիւններն և ամբողջ մարմինը ներդաշնակաւոր կատարելութիւննին կատանան. այս նպատակին հասնիլն ալ շատ դիւրին է, բաւական է որ ծոյլ չըլլանք, զի մի մոռնաք բնաւ, թէ Լուսնու լաւանայը, Կրօնեալ կեանք է:

Շարունակ:

ՍԿՋՐՈՒՆԲ, ՎԱՐՄՈՒՆԲ ԵՒ ԿԱՍԱՏԱՏԱՄՏՈՒԹԻՒՆ.*

Օգնեորական դասին մէջ հռչակաւոր եղան շօշ, Հիւմպէն, Նիշկուիւ, և շատ ասոնց նմաններ ալ: Հիւմպէն տղայութեան ատեն շատ գէշ ընթացք ունեցաւ. զի հազիւ 16 տարեկան, հօրը տունէն փախչելով, նախ Նանսի մէջ վաճառականի մը քով ծառայ մտաւ. յետոյ Լիօն գնաց, ուր պարզ գործաւոր մ'եղաւ: 1792ին, Վաղղիոյ յեղափոխութեան ատեն կամաւոր զինուոր դրուելով, մէկ քանի տարիէն զօրապետ կոչուեցաւ: Քչէպըր, Լը Ֆիւլըր, Սիւշէ, Վիլքթօր, Լան, Սուր, Մէսինա, Մէն—Սիւր, Թիւլոն, Միւրաթ, Լնճերօ, Պէսսիէն, Նէյ, Լայլն, որք հռչակաւոր զօրապետներ են, ամենքն ալ աղքատ և պարզ զինուորի աստիճանէ հետդհետէ բարձր աստիճաններու ելած են իրենց աշխատութեամբն: Ինչպէս Մէն—Սիւր խաղախորդի մը, Միւրաթ՝ պարզ գիւղացւոյ մը զաւակներ են. և վերջինն այնքան աղքատ էր որ օրական հացը ճարելու համար ստիպուալ էր ակոռի մէջ ծառայել ու պառկել: Նոյնպէս Քչէպըր՝ 25 տարեկան հասակին զօրապետի օգնական կոչուեցաւ: Սակայն աւելի զարմանալի է Սուրի վիճակն, որ Վաղղիոյ Լըտաքին Վործոց պաշտօնեայ անուանուելէն ետքն սկսաւ աշխարհագրութիւն սովորիլ: Աւ Մէսինա՝ 14 տարի, ամիսն 50 ղրուշի սպասաւորութիւն ընելէ ետքը

* — Տե՛ս Բէ- 1. Էքէ- 40:

Մարաջախտի տիտղոսով մեռաւ :

Ըթէ բանաստեղծութեան մէջ հռչակաւոր եղող անուանց ծը-
նունդը միտունը ելլինք , դարձեալ կգտնենք թէ անոնց շատերն ալ
աղքատի զաւակներ են . ինչպէս Մաւմունթէլ , Մեթասթաս , Ժան—
Պաթիսթ-Ոսլասո , Մօլիէր , Լայն , ամէնքն ալ յետին չքաւորու-
թեան մէջ մեծցած :

Ըլծոնս Սիօլթի « Բանաստեղծութիւնք Ժ. Բ. Դ. Դարոս » , անուն գործոյն
մէջ կկարդացուի թէ Հիպէյ՝ Փարիզի աղքատ դերձակի մը զաւակ
էր . Կոնզալ՝ Ռաէյի կօշկակար . Տիւռան՝ Գունթէնպլոյի մէջ ատաղ-
ձագործ . Մառլան՝ Սօմուռի մէջ գործարանի մը ծառայ . Սլուալ՝
Պուէսթի մէջ առագաստագործ . Մակիւ՝ կտաւ գործող : (Ուրիշ և
լք Պոլթոն՝ գրաշարներ էին . Բոնսի՝ որմնադիր . Ժիոմինէէ՝ տակա-
ռագործ , Լայն :

Գաղղիացի բանաստեղծից մէջ կան նաև աղնուական և հարուստ
ընտանիքներէ ծնած . ինչպէս են Հենրիկոս Գ . Սիպլոթ՝ Շամբայնի
Կոմսը . Նոյնպէս Ռաուէլ , Պըլօտըլ և Պասլէն , որոնց երեքն ալ
խիստ հարուստ էին :

Իսկ դարուս մէջ հռչակաւոր բանաստեղծից գրեթէ ամէնքն ալ
աղքատ , աղքատի զաւակներ են . ինչպէս հռչակաւորն ու մարդասէր
Պէռանթէ , որ նախ տպագրիչ եղաւ . Նոյնպէս Ռըպուէլ՝ հացագործ ,
և Ժասմէն՝ սափրիչ էր : Պէռանթէ՝ երգարանից առաջինն ,
որը մնալով , իր դերձակ պապը մեծցուց , զոր կյիշատակէ
« Դէյմալ և Վոսալ » , վերնագրով երգին մէջ : Պէռանթէ՝ ստորին ըն-
տանիքէ ծնելուն վրայ բնաւ չէր կարմրեր . ընդհակառակն ամէն երգին
մէջ կյիշէր ծնունդն , ըսելով . « Ես գեղջիկ , և ինչպէս իշուր գեղջիկ
միջ » , Բայց կրնար ըսել Միշլէի պէս , որոնց երկուքն ալ աղ-
պագրիչ էին , « Զնաթ էի , ալս չտեսող խոտի նման , Փարիզի երէս առ-
ւայտախնէրու մէջ » : Պէռանթէ՝ ազատութենէ զատ ուրիշ բանի վրայ
չէր մտածեր . Ժողովրդասէր՝ միշտ Ժողովրդին համար կգրէր . զի կըսէ ,
երգերս , ես եմ . ինչպէս որ Լքօսիացի Նիքօլ բանաստեղծն ալ իր
գրած երգերուն համար կըսէր թէ , « Երբս անոնց մէջ գրէ » :

Խիստ զարմանալի և անհաւատալի են Ռըպուէլի և Ժասմէնի վար-
քերն : « Զբեւալիս և Դիւս » , վերնագրով , Ռըպուէլի երգը , բոլոր
Գաղղիոյ բերանն ըլլալէն զատ , տանէն աւելի օտար լեզուաց
թարգմանեալ է : Որչափ որ ալ բանաստեղծ , բայց միշտ ցմահ հա-
ցագործութիւնը շարունակեց . կըսեն թէ բանաստեղծական գործերն
սկսած է կնօցն ու զաւակացը մահուան պատճառաւ : Իսկ ընդհակա-
ռակը , Ժասմէն , Գաղղիացի Սափրիչ — Բանաստեղծն , ի բնէ խիստ

զուարթ՝ բայց յետին աստիճանի աղքատ էր. հայրը ստպատող, մայրն ալ կաղ էր : Դասմէնի սրտին ամէնէն մեծ վէրքերէն առաջինն էր հետեւեալ դէպքն : () ր մը ճամբան երթալու ատեն , իր հիւանդ պատը հին ավթոռի մը վրայ պառկեցուցած հիւանդանոց տանելին տեսնելուն , անոր մօտենալով հարցուց , Ո՞ր կէրէս , որպէ՛կ . — Տըստ պատասխանեց , հիւանդանոց , ղի Դասմէն , Ժառանգաբոր հոն կ'ընեն , , . և ահա տղայ հասակէն միտքը պահած այս և ասոր նման տխուր յիշատակներուն վրայ , ի՞նչ յիշատակներս վերնագրով երգերն յօրինեց : Դասմէն տղայ հասակին մէջ մէկ քանի տարի դպրոց երթալէն ետքը , սափրիչի քով աշակերտ մտաւ , ուր առաւօտէ մինչև երեկոյ վարպետին ծառայելէն ետքն ալ , ասկէ անկէ զիրքեր ձեռք բերելով բոլոր գիշերը կարգալով կանցըներ : Մէկ քանի տարիներ ալ այսպէս անցընելէ ետքն , իր հաշիւն խանութ մը կրանայ , ուր սափրիչութիւն ընելով , միանդամայն փոքրիկ երգեր ու բանաստեղծութիւններ տպել տալով կ'ծախէր : () ր ըստ օրէ աղքատ Դասմէնի նիւթական վիճակը բարւոյնելով , օր մը բանաստեղծական յուղմամբ դիմովցած , այնքան Դասմէններ հիւանդանոց տանող ավթոռը կտոր կտոր բռաւ : Դեռ մեծ համբաւ չառած , կինը կարգիլէր ժամանակն երգ գրելով անցընելու , անանկ որ մինչև անգամ գրիչ և թուղթ ծակէ ծակ կը պահէր : Բայց երբ տեսաւ որ գրածները կ'ծախուին , ընթացքը բուրովին փոխեց , յետ այնորիկ կինը ժպտով ու համբոյններով թուղթ և գրիչ կերկնցներ ամուսնոյն , ըսելով . « Միտ առ , սիրտ , սիրելի ամուսինս , գրածիդ ամէն մէկ ուրքը մէկ մէկ կը մինտր է , որ կ'օգտուիս տուններին ըմբոսելու : Բըգարն յաջողութիւնն յարատեւելով , Դասմէն կարող եղաւ վարձքով նստած տանն ու խանութին տէրն ըլլալ :

Բնագրիւն ալ ունի իր գործաւոր բանաստեղծներն : Խնդէս Պըրն , օրական հացն հաղել ճարող մշակը : Բլէն՝ զիւղացին : Պրոմէլէյ՝ ծառայն . թանկէնիլ կտաւագործը . Բաբբը՝ կոշկակարը : Պրոմէլէյ Բաբբը՝ գործաւորը : Բայց Բնագրիւնոց մէջ ամէնէն հռչակաւորն եղած է Շաքսբէր , աշխարհածանօթ բանաստեղծն , որ աղքատ մուրացիանի մը զւաակ էր : Ապատմեն թէ , հայրը մաւղաճառ եղած ատեն , ինքն ալ փութիւ կ'զգէր . ոմանք ալ կ'յիշատակեն թէ նախ կառք վարողի մը քով ծառայելէն ետքը , զբաղիր եղած է : Ինչ որ ալ գրած ըլլան Շաքսբէրի վարքին Անաստեղծութիւնն ընողք , սակայ որ այս մեծ բանաստեղծին տողերը կարդացողները կրնան համարձակիլ ըսելու թէ , նա եղած էր միանգամայն նաւաստի , եկեղեցական , ձիաւաճառ , Բյուտ ամենայնիւ սա ստոյգ է թէ , Շաքսբէր ,

դերասան չեղած, շատ արհեստներու ծառայած ըլլալուն, մեծ փորձառութեան տէր եղած էր. նոյնպէս անուրանալի է թէ Շաքըսթի աղբու օրինակ մ'է յարարեալներն, կամայ և համբերեալներն:

Ինչոր ասոնք արդարեւ օրինակներ չեն յարատեւութեան, հաստատմութեան և ջանից, որոնց կեանքն ու վարքը մեծ ազդեցութիւն ունին ընդհանուր մարդկութեան յառաջագիմութեանը: Ինչոր ասոնք կապացուցանեն թէ ամէն ոք կրնայ աշխատութեամբ, յարատեւութեամբ և յօժար կամօք՝ շատերէն դերազանցել: Այնպէս ալ կհաստատեն թէ ծուլութիւնն է աղբաց ամէնէն մեծ թշնամին, Եւ ասանկով կսովորեցնեն թէ, ուղեղին և ձեռաց ժրօքն գործունէութեամբն է որ ամենքնիս ալ կրնանք նպատակնուս հասնիլ, յաջողել ամէն գործոց մէջ և ապրիլ երջանիկ բարեգեղեցութեամբ: Օնոգը կրնան թողուլ և կթողուն ստակ՝ ստացուածք և ամէն տեսակ հարստութիւնք իրենց զաւակաց, բայց գիտութիւն և իմաստութիւն բնաւ երբէք. զի ասոնք ամէն մեկերնուս աշխատութենէն ու կամքէն կախումն ունին: Ստակով գիտութիւն ծախսու չառնուիր, բայց գիտութեամբ ամէն ոք իր պիտոյից համեմատ ստակ կրնայ շահիլ: Օնոգայ ժառանգ ձգած ամէն տեսակ հարստութիւնք՝ ինչք և ստացուածք կրնան փճանալ. Միքայիլն զաւակն, եթէ տգէտ է, կրնայ աղքատանալ և կաղքատանայ. իսկ աղքատ գործաւորին զաւակը, կրնայ ամիրայանալ եթէ գիտութիւն սովորի:

Իրաւ է որ դիւրին է հարուստի մ'իր ստակին զօրութեամբն, ուրիշներն իր հաշոյն համար աշխատցնել. բայց անկարող է, և անկարելի ալ, ուրիշներն իրեն համար մտածել տալու. այն դաստիարակութիւնն որ ամէն ոք միայն իր փորձառութեամբը կրնայ ձեռք ձգել, ոչ մէկ վաճառանոցի մը մէջ կծախուի: Իսկ յարատեւ աշխատութեամբ, ամենէն ստորինն, ամենէն աղքատը կրնայ հարստանալ և կհարստանայ, ինչպէս Քիթոնտ, որ այսօր Քալիֆօրնի Ռիֆօս անուն հռչակաւոր օրագրոյն խմբագրապետն է, ժամանակաւ հնաւաճառի մը քով կծառայէր, հազիւ օրական հացը ճարելու վարձքով. նոյնպէս Հիւյ Միլէն երկրաբանն, որ նախ քարի հանքերու մէջ կսպասաւորէր Քուսմաութի մէջ: Մարգս գիտնականն ու փորձառուն կրնայ ըլլալ միայն իր անձնական իմացական կարողութեանց ազատ գործողութեամբն: Առանց աշխատութեան և նեղութեան՝ ստացուածքի աէր ըլլալու յոյս ունեցողները կնմանին այն մշակաց որք առանց սերմանելու հնձել կսպասեն: Առօթեութի համար (Մերիկոյ Լինքոլն վիճակին Բրքեպիսկոպոսն) որ իր ժամանակին մէջ խիստ անուանի անձերէն մին էր, կպատմուի թէ օր մը իր անհոգ ու տգէտ

և զգայրը կերթայ աղաչելու որ զանի մեծ մարդ մ'ընէ : « Երբայրս , կպատասխանէ , Լըքեպիսկոպոսը , կարող է՞ , եթէ որչոր կորած է , շէնել աւել , և եթէ կովերէր մէն կորսնցնէս , որքիշմ ծախու առնել , քայց զէեղ մեծ մարդ լէ՞ կըսար ընել . հողագործ գորայ Էեղ , հողագործ խողուլ սորի-
 եաւ է՞ : »

Ստոյգ և ճշմարիտ է թէ , մարդկային բնութեան ամենէն բարձր կարողութեանց ծաւալման և կատարելագործութեան համար հարստութիւն և բարօրութիւն պէտք չեն , ինչպէս կապացուցանեն մինչև ցարդ յառաջ բերած օրինակներս , որոնց կենաց վարքերը մանրամասնաբար պիտի հրատարակենք : Վերակենդանութիւնն ու ճոխութիւնը դժուարութեանց դէմ դնելու արգելք կըլլան մարդուս , և կթմրեցնեն անոր անձնական այն կարողութիւնն՝ առանց որոյ մարդկային աշխոյժութիւնն իր ջանացող զօրութիւնը կտկարացէ : Լրդարև աղքատութիւնն , առանց չարիք մ'ըլլալու , երբ աղքատը գիտնայ իր կարողութիւններն ի գործ դնել , անպատճառ զանիկայ մեծ մարդ մը կրնայ ընել . զի աղքատութիւնը զգացնել կուտայ մարդուս աշխարհիս հետ մաքառելու կարևորութիւնն , և երբ անդին շուայլ ու տգէտ հարուստը կործանման և չքաւորութեան մէջ կիյնայ , ասդին աշխատասէր աղքատը սիրտ , հոգի առնելով կհարստանայ :

« Մարդիկ » , կըսէ Պաքօն , « շատ անգամ չեն գիտեր իրենց հարստութեանց և կարողութեանց ճշմարիտ յարգը : Ստանուն վրայ բողբոլիկն վստահ ըլլալով , իմացական կարողութեանց ուժը կմոռնան . սակայն առ անձն վստահութիւնն (այսինքն՝ իրենց կարողութեանցն ու ջանքերուն գործադրութիւնը) ու փափաքանաց բարեխառնութիւնը կրնան սովորեցնել ամէն մարդու որ իր գաւաթէն խմէ , ճակտին քըրտինքովն հաց ուտէ , ինքզինքն երջանիկ համարի , աշխատութեամբն ապրուստը ծարէ , մանաւանդ երբ ապրուստը հոգալէն զատ՝ աւելի վաստկելով ընկերին բարօրութեանը համար գործածէ : » Հարստութիւնք շատ անգամ մարդս զեղի ու մոլի կընեն , ըրած են և պիտի ընեն . հարստաց շատ քիչերն այն խիստ դովելի՝ լայց հազուադիւրս առաքինութիւնն ունին որ ամէն պէսակ զարմարենէ : մոռնալով աւելի մեծ փառաց հասնելու աշխատին : Սակայն աւելի դովելի են անոնք , որք ներքին զրգմամբ և ընկերին աղէկութեանը համար յօժար կամօք բոլոր հարստութիւն , աշխուականութիւն , փառք ու պատիւ մոռնալով , բոլոր կեանքերինն աղքատին , գործաւորին և մարդկութեան աղէկութեանն ու երջանկութեանը ծառայած են , ինչպէս են Գրաստուս Օւսթիէ և Գրաստուս Կը Սալ — երկուքն ալ ազնուական ընտանիքէ , ապացուցին թէ մարդիկ անձնութեանմբ

շատ մեծագործութիւններ կրնան ընել ունեցած հարստութեամբնին , քանիէ կրից գերի ըլլալով զեղխութեամբ , մոլութեամբ մտնելու :

Ըստ դասէն են նաև Վիեննոն , Եթովպիան , Սօմալիան և Պիլիփոն , որոնց ամենն ալ հարուստի զաւակներ էին :

Պիլիփոն աշխատասէրը , մանաւանդ ժամանակին յարգը ճանաչելուն , վայրկեան մը պարապ չէր անցըներ : Պիլիփոն , որ բնագիտաց մէջ հռչակաւոր մեռաւ , երիտասարդութեան ատենը մեծ յաջողութիւն չէր ցուցներ . իմացական կարողութիւնները շատ ուշ բացուեցան , մանաւանդ որ շատ կընանար , որոյ պատճառաւ երիտասարդ տարիներուն մեծ մասը քունով անցուցած է . սակայն կարող եղաւ վերջապէս այս գէշ սովորութեան յաղթել , շնորհիւ լաօզէֆ անուն ծառային , հետևեալ եղանակաւ , Պատուիրեց ծառային որ ամէն առաւօտ զինքը կանուխ արթնցնէ , 20 փարայ խոստանալով եթէ կարող ըլլայ ամէն առաւօտ արշալուսին զանի անկողինէն հանել , Ըռաջին օրերը Պիլիփոն մերժեց ելլել , հիւանդ ձևանալով . կբարկանար ծառային դէմ , ըսելով թէ կհամարձակի տիրոջն հանգստութիւնը վրդովել : Ըսյապէս որ լաօզէֆին ընդդէմ տիրոջը հրամանին զինքը յանկողին թողելուն առաջին օրերու արգիւնքն եղաւ առանց ստակ մը շահելու չեխուիլ . բայց վերջապէս ծառայն որոշեց խոստացեալ ստակը շահիլ . և առաւօտ մը անդադար առանց վայրկեան մը պարապ անցընելու , Պիլիփոնը հանգիստ չթողուց և ստիպեց անկողինէն իջնցնելու , ընդդէմ տիրոջն աղաչանաց , յանդիմանութեանց և մինչև զինքը վռնտելու վախ տալուն : Ըռաւօտ մ'ալ Պիլիփոնն անկողինէն իջնցնելն անկարելի ըլլալով , լաօզէֆ որոշեց ամէն ճիւղն ի գործ դնելէն յետոյ , աման մը սառուցեալ ջուր թափել Պիլիփոնի կուրծքէն վար : Ըրդարեւ հաւատարիմ լաօզէֆին այս տեսակ միջոցներու գործադրութեամբը , Պիլիփոն վերջապէս կարող եղաւ ամէն առաւօտ արշալուսին ելլել առանց դժուարութեան , որոյ համար ինքը կ'իշատակէ թէ " շարադրած բնական պարտութեան " մէկ քանի հատորները լաօզէֆին շնորհիւն է :

Պիլիփոն , քառասուն տարի անընդհատ աշխատեցաւ ամէն օր 9ը ժամ : Ընխատութեան մէջ այնքան կանոնաւոր էր , որ վերջապէս սովորութիւն եղաւ իրեն . " Ընխատութիւն " , կըսէ իր Կենսագիրը . " Պիլիփոնի համար պիտոյ՞ք մ'եղած էր . կենացն ամենէն ուրախ ժամերն էին աշխատութեամբ անցուցածները : Մէկ գրածը կրկին ու կրկին կարդալով կարբագրէր : Ընտելեան ժամանակէն անուն գիրքը 11 անգամ օրինակած էր , որոյ համար ամբողջ 50 տարի աշխատեցաւ : Պիլիփոն ուրիշ յատկութեամբ մ'ալ գովելի եղաւ , այն է ամէն

գործոց մէջ կանոնաւոր ըլլալովն, որոյ համար յաճախ կըսէր թէ առանց կանոնաւորութեան, տաղանդն իր չորսին երեք մասը կ'որսնցնէ: "Տը Պիւֆօն", կըսէ Վէքէռ Վաղըրացի Տիկինը, "համոզուած էր թէ տաղանդն է միշտ մի և նոյն նիւթոյն վրայ խորին ուշադրութեան մը պտուղը կամ արդիւնքն. առաջին տարիները շատ կնեղանար գրածը կարդալու, սրբագրելու և կրկին գրելու. բայց տեսնելով հետզհետէ այս ընթացքին օգուտն, ամենայն ուրախութեամբ կրկին և կրկին կարճագրէր ամէն տեսակ գրութիւնները:"

Պիւֆօնի նկատմամբ տրուած այս համառօտ տեսլեկութեանց վրայ, առանց մոռնալու սա ևս կաւելցնենք թէ, այնչափ հատորները գրելու օրերը շատ գէշ հիւանդութեան մ'ալ ենթակայ եղած էր:

Բնուական ընտանիքէ էր նաև Վէքէրս աը թոքլիլ, որոյ հայրն Իշխան և մայրն ալ Մալգեբոյի թոռն էր: Երիտասարդ հասակին մէջ, ընտանեկան ամէն տեսակ ճոխութիւնները, փառքն ու պատիւը թողուլ, կամք ըրաւ միայն իր աշխատութեամբ յառաջանալ, պատիւ և համբաւ վաստկիլ: Զաւարեկան եղած ատեն Վէքէրսայի մէջ դատաւոր կոչուեցաւ. թողուց այս բարձր տատիճանն, և իր դադափաթն յառաջ տանելու համար Սիացեալ—Վահանները գնաց. այս ճամբորդութիւնը պատճառ եղաւ "Սահապէտութիւն" յ'Վերիկայ անուն գիրքին: Եւ Կիւսթալ տը Պիւֆօն հետեւեալ կերպով կ'պատմէ վերոյիշեալին Վերիկայ ըրած ճամբորդութեան վրայ: "Հանգիստ ընելն, իր բնութեան հակառակ էր, մարմինն անշարժ կամ շարժուն, միտքը միշտ կաշխատէր: Խօսակցութիւնը միշտ օգտակար նիւթոյ մը վրայ էր. անգործութեամբ և կամ, ընդունայն կերպով անցուցած ժամերն ամէնէն տխուր ատենն էր, զի ժամանակին ամէնէն փոքր կուրուստը մեծ ցաւ կ'ստանաւոր": Թոքլիլ իր բերանովն ըսած է թէ, "Ես աշխարհս քաջաց է. . . կենաց մէջ անգործ անցընելու վայրկեան չկայ. ճիգ, ջանք և աշխատութիւն միշտ պէտք են, և ալ աւելի՝ քանի որ տարիքնիս առնենք: Մարդս կըսէ, աւելի ցուրտ կըլիմային մօտեցող ճանապարհորդին նման է, որ չմտնելու համար կըստիպուի աւելի շարժուիլ ընելու: Հոգւոյն ամէնէն մեծ հիւանդութիւնն է ծուլութիւնն, և այսպիսի ծանր հիւանդութեան միակ դարմանն ոչ միայն աշխատութեամբ միտքը շարժման մէջ պահելն է, այլ միանգամայն աշխարհային գործերով և իր նմանեաց հետ՝ յարաբերութիւններ ընելով պարապիլն":

Բրգարեւ արժանի է Տը թոքլիլն բնաւորութեան և անկախութեան վրայ ուշի ուշով դիտողութիւն մ'ընել: Թոքլիլ յարատեւութեան, հաստատամտութեան ամենազգու օրինակ մը. հանգիստանալէն

ղատ , միանգամայն իր վարքը կապացուցանէ թէ մարդիկ որչափ կը-
նան իրարու օգնել , իրար խրախուսել ու քաջալերել : Մարդուս
բնաւորութիւնը հաղար ու մէկ պատճառներով կ'իյնան , ինչպէս օրի-
նակաւ և իրատիւք . ամէն աւուր կենաց փորձառութեամբ , ծնողաց ,
բարեկամաց , ընթերցանութեան միջոցով , նախնեաց պատմութեամբն
ու յիշատակներով : Մենք ալ , այս ճամբուն մէջ ծնած , բարերարաց ,
բարեկամաց քաջալերութեամբն ու օգնութեամբն ապրած ըլլալովնիս ,
նոյն ճամբան ազգայնոց հաղորդել պարտք համարած ենք . որով-
հետեւ , որչափ որ մարդ մը խելացի ու խոհեմ ըլլայ , որ ըստ ին-
քեան մեծ բան է , և շատ անգամ բաւական յառաջադիմելու , սակայն
ամենէն աւելի կ'օգտի ուրիշներուն խրատիւքը , դիտողութեամբն , և այլն :
Ինչպէս խօսիլ թողոր գրութեանցը մէջ չմտնար երախտադէտ սըր-
տով յիշատակելու թէ ըրած թողոր յառաջադիմութիւնը Վէնիտիկէյ
և Սթոփէյս բարեկամացը կ'ապրտաւորի : Խօսիլ լաւաւ վրայ խորին
ուշադրութիւն ընողը՝ մեզ կ'ընկերանայ ըսելու թէ , անոր կենաց
վարքը Ուորտսլորթհէյ Մեգրիլացի բանաստեղծին աւանդած առածը
կ'իյնայ իրաւացի և ճշմարիտ կը հանէ , որ ըսած է թէ , " Լէյն երկու բաներն
որ աւելիս իրարու հակառակ կ'ենեն , իրարու զարգացումն չեն , որ էն
արդար հարաբերութեան մէջ և վերջինն անկիրթութեան մէջ : վերջինն վարդա-
բան մը աւելի է , և իրաւացի վարդաբանութեան մէջ աւելի " :

Տը Խօսիլ կ'իյնայ խորին նաեւ թէ , իր պնդէն յարատեւ աշխա-
տութեան , և դիտութեանց մէջ ըրած յառաջադիմութեան մեծ մասն
ալ , Մարիամ անուն իր սիրելի և հազուադիւտ կնոջը կ'ապրտաւորի ,
կին մը որոյ համար Մեգրիլացի հեղինակ մը կ'ըսէ թէ այսպիսի կա-
նանց սիրոյն արժանանալն արդէն մեծ յառաջադիմութիւն ընել է :
" Չեմ կարող յայտնել քեզ " , կ'ըսէ իր բարեկամ Վէնիտիկէյ ,
" անոր հետ շարունակ ապրելէս ունեցած երջանկութիւնս , և ոչ նկա-
րադրել անոր սրտէն ամէն վայրկեան բոլորած նորանոր խրատոյսները :
Գիտես թէ Խոլիս ճամբորդութեանս ատեն , սովորականէն աւելի
անհամբեր , ցասկոտ և դիւրագրգիռ էի . շատ անգամ զանի կ'ընտէի ,
և գրեթէ միշտ յանկրաւի , և թողոր այս պարագայից մէջ ըրածիս
փոխարէն քաղցրութիւն , սէր և ներողամտութիւն կ'գտնէի . արդարեւ
անկարող եմ քեզ ըսել թէ ինչ մեծ երջանկութիւն կ'զգայ մարդս
այնպիսի կնոջ մը հետ ապրելով , որ միշտ քու մտածածներուդ վրայ
կ'իյնայ , և երբեմն աւելի աղէկ . . . թէպէտ տէր իր կամաց և
անձին , կարծեմ թէ ինչ ալ կ'վախնայ , և որքան որ շարունակեմ սի-
րել զինքը , ինչպէս մինչև ցարդ , վստահ եմ թէ միշտ պիտի հսկէ
զնա սխալ ու մոլար քայլ առնել " :

Հին բայց պատուական առած մը կըսէ թէ « Ալ ոչ կոչէ յաջողել, դեռ է ինչ կոչէ խորհրդոյն դիմել » . անուրանալի է թէ մարդուս բարոյական կենաց յառաջադիմութեան վրայ կնոջ ազդեցութիւնը խիստ մեծ է, որքան որ մարդիկ իրենց անձնասիրութեամբն այս ճշմարտութիւնն ընդունիլ չեն ուզեր : Բայց Փիլիսոփայ մը, Ժ. Ժ. Ռուսօ ըսած է թէ « մարդիկ իշխան կոչուին որ կանայս կոչեն » :

« Կենաց մէջ հաղարանգամ տեսայ », կըսէ Ռոքվելլ, « թէ ամէնէն տկար մարդիկ մեծ քաջասրտութիւն ցուցուցին և մեծ ջանքեր ըրին . որովհետեւ այնպիսի կնոջ մը հետ ընկերանալու քաղցն ունեցած էին, որք կքաջալերէին միշտ ամուսիններն, ոչ թէ այս կամ այն խրատը տալով, այլ միայն խրախուսելով որ քայլ առած ճամբէն միշտ յարատեւ և բնաւ անկէ ետ չդառնայ :

Տեսայեալ, կըսէ, շատ անգամ թէ, ի բնէ բարեօրոտ, անտեսող և աշխատասէր ամուսիններ, իրենց կնոջ առաջնորդութեամբն ու ազդեցութեամբն, եղան հպարտ, մոլի, փառասէր, վատ . որոնք ազգային գործոց մէջ պաշտօն ունենալու ամէն միջոց ի գործ կդնէին, ընդհանուրին շահն ու օգուտն, իրենց փառասիրութիւնը յագեցնելու նպատակաւ գործածելու » :

Յօդուածս չվերջացուցած օրինակ մ'ալ : () Կիւսթէն (Սէնտի, Վաղղիացի հռչակաւոր պատմագիրն, որոյ կեանքն ու վարքն ոչ միայն գրագիրաց համար մեծ դաս մ'է, այլ ընդհանուր ազգաց և մարդկութեան, ազգու և թանկագին օրինակ մ'է :

Վա կապացուցանէ թէ, ինչպէս, մարդս իր իմացական կարողութիւններովը, յօժար կամօքն, հաստատամտութեամբն ու յարատեւ աշխատութեամբն, աշխարհիս ու կենաց առօրեայ ամէն տեսակ դժուարութեանց կրնայ յաղթել : Եւս աշխարհածանօթ տաղանդին ճաշակը պատմութիւնն էր : Վա չափազանց աշխատութեանէն աչքերը կորսնցուց և հետեւաբար առողջութիւնը, բայց ճշմարտութեան և արդարութեան սէրը բնաւ երբէք : Կինաց վերջին օրերն այնքան տկարացած էր, որ քայլ մ'առնելու անկարող, երկու հօգի թեւերէն մտած սենեակէ սենեակ կտանէին : Բոլոր գրածներուն ամէն մէկ խօսքերը, բառերն ու տառերն սքանչելի և ազգու են : Վաղղիագէտ ազգայնոց ուշադրութիւնն գրաւելով այս մասին, ոչ միայն կ'ափափաքիմ որ կարգան, այլ ազգայիններէն մին թարգմանէ, որով մեծ և մեծ ծառայութիւն մ'ըրած կըլլայ Հայ մարդկութեան . մենք այս տեսակ աշխատութեանէ հեռի չենք փախլիր, բայց ինչպէս այս և ասոր նման շատ փափաքներնիս չկարենալով կատարել, չափազանց զբաղմամբ, Բզգայնոց կդիմենք : () Կիւսթի գրուածոց ամենափոքր օրինակը

տալու համար, իր վերջին օրուան ըսածը յառաջ կրերեմ :

«Վիտութիւնը» կրէ, «Ազգի մը ամենէն մեծ մտածմունքներէն առաջինն ըլլալու է . ես իմ Հայրենեացս տուի, ինչ որ զինւոր մը կուտայ պատերազմի դաշտին վրայ : Ինչ որ ալ ըլլայ գրութեանցս ազդեցութիւնը, կ'յուսամ թէ այս օրինակս չպիտի կորսուի . Վիտութիւնը որ նա ծառայէ մեր ներկայ սերնդին հիւանդութիւնը, բարու յակնն այս նուաստութիւնը փարատելու, որ կարենայ կենաց ուղիղ ճանապարհին մէջ բերել բոլոր անոնք որք չեն գիտեր ուր դիմել . կերթան ամէն տեղ, միշտ փնտռելով, առանց գտնելու անձնուրութեան և աշխատութեան նիւթ մը : Ինչո՞ւ համար ըսուի տխուր հառաչանքով թէ, այս աշխարհիս մէջ ամէն թոքերու համար օդ չկայ, և ոչ գործ ամէն աստիճանի իմացական կարողութեանց . ինչո՞ւ մոռցուին համբերութեան և յարատեւ աշխատութեան զօրութիւններն, այս երկու մեծ յատկութիւններով ամէն գործ կ'յաջողի : Համբերութեամբ, յուսով և յարատեւութեամբ ամէն դժուար ու թշուառ օրերը կանցնին առանց զգալու : Ահա այսպէս էր իմ ըրածս, և այսպէս պիտի ընէի, եթէ նորէն սկսիլ հարկ կ'ամ կարելի ըլլար, ու դարձեալ նոյն ճանապարհը պիտի առնեմ, ուր այսօր կ'գտնուիմ :

Կոյր և հիւանդ, անոյս բայց առանց վճատելու և աշխատելէ դադարելու, կրնամ սա վկայութիւնը տալ թէ, կայ աշխարհիս մէջ այնպիսի բան մը, որ նախապատիւ է նիւթական ամէն տեսակ զուարճութիւններէ, նախապատիւ քան զհարստութիւն, նախապատիւ քան զառողջութիւն, այն է անձնանուէր ըլլալ գիտութեան» :

ՆԱԽԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ

Աշխարհիս սկիզբէն ի վեր, մանաւանդ ներկայ դարուս լուսաւորեալ Ազգաց օր ըստ օրէ յառաջագիմութեան գլխաւոր հիմունքներն դաստիարակութեան ու խնայողութեան . և հետեւաբար այն ժողովուրդն որ կուզէ տգիտութիւնը փարատել՝ ինչպէս Հայքս, ազգային Վարչութիւն մը որ կ'փափաքի հասարակաց բարեօրէնցութիւնն, ու կաշխատի իրեն յանձնուած հասարակութիւնը գոհ ընել, նորա կեանքն՝ առողջութիւնն՝ ինչն ու ստացուածքն ապահովցնել, պէտք է զանոնք դաստիարակել ու նախատեսութեան սովորեցնել :

Ազգի մը յառաջագիմութիւնը միայն Պատրիարքարան, Պատրիարք, Կաթողիկոս, զանազան Ժողովներ ունենալով չըլլար . այլ մանաւանդ ազգային կառավարութիւնը հսկողք մտածելու են ազգայ-

նոց վիճակը, ներկայն և ապագայն. — այն Վարչութիւնն որ ինքզինքն անկարող կգտնէ ազգային Պատրիարքարան և Հիւանդանոց մը մատակարարելու, անշուշտ ազգայինք չեն կրնար ուրիշ բան սպասել անկէ. — ազգայնոց յառաջագիմութիւնն իրենց քանքէն կախումն պիտի ունենայ. ուստի ինչ որ պիտի գրենք այս մասին, այսօր և հետզհետէ, մէկ նկատմամբ աւելի մասնաւորաց կվերարերի քան թէ ընդհանուրին. բայց քանի որ ընդհանուր ըսելով մասնաւորաց միութիւնը կհասկցուի, դարձեալ նոյն ճամբան կելլենք, ուր երթալու միտք ունինք, այսինքն ազգայինք իրենց թմրութեան քունէն արթնցնելով, հասկցնել տալ, թէ Մզգին կամ Մզգայնոց արդի կացութիւնն ու վիճակը խիստ տրտուր ու ողորմելի է. այսպիսի թշուառ վիճակէ մ'ալ ազատելու միակ միջոցն է ազգայնոց ամէն մէկին անհատական ջանքն ու կամքը: Հարունակներ մեր խօսքն. այսինքն տեսնենք թէ ի՞նչ են Վախատեսութիւնն ու Խնայողութիւնը. — խնդիրս երկու կէտերու պիտի բաժնենք. ինչպէս Վ. Ի՞նչ է խնայողութեան օգուտն, Ի. Որո՞նք են խնայողութեան միջոցները:

Վախ, Ի՞նչ պէտք է հասկնալ խնայողութեան բառէն. — այս մեծ բառը պատահմամբ ստեղծուած չէ, այլ անտեսական մեծ սկզբունք մ'է որ ամէն Բնկերութիւնք, Մզգք և Դպրոցաւորք ի սկզբնէն աշխարհիս, ստիպեալ են ունենալ: Խնայողութիւնն այնպիսի սկզբունք մ'է, որ նմանի դարուց լուսաւորութեան օր քան զօր յառաջանալուն և կենաց առաջին պայմանն եղած էր, ինչպէս և պիտի ըլլայ ապագայ սերնդոց լուսաւորութեանն ու յառաջագիմութեանը: Կուղերն սովելի թէ ինչպէս կապրէին Վախներ. կարդանք ճանապարհորդութեանց պատմութիւնն, և տեսնենք թէ ինչպէս դեռ մինչև այսօր կապրին, զորօրինակ Վոր—Սլանտայի խեղճ վայրենիները, և կամ Վիրիկէի ներքին գաւառաց մէջ բնակող սէները: Պիտի սովերինք այն ատեն թէ ի՞նչ թշուառութեան մէջ ապրելով կրնան վատթարանալ մարդիկ, ինչպէս են վայրենի, կէս վայրենի ու ագէտ ժողովուրդք, որք սերնդէ սերունդ անօթութեամբ կտաղնապին. այսպիսեաց կեանքն այսպէս յետին խեղճութեամբ անցնելուն պատճառն եթէ ուշադրութեամբ քննենք ուրիշ բան չենք կրնար գտնել, այլ միայն տրէտ և մասնաւոր խնայող ջրլաւին:

Այս ժողովուրդները մեր շատերուն, չընեմ ամենուս համար, ամենազգու խրատ և օրինակ են: Երբ Սոնթէօքիէօ տիրապետական կառավարութեան դէշութիւնն իր հայրենակցաց հասկցնել ուզեց, օրինակ բերաւ վայրենեղոյն ապրելու եղանակն, որ անօթութենէ ստիպեալ, ըրածը չգիտնալով, արմաւի (խաբա) ծառին ճիւղերէն կախ-

ուած պտուղները գլխուն վրայ կախուիլը տեսնելով ծառը կկտրէ : Իրաւ է որ վայրենին իր ակորժակը մէկ քիչ ժամերու համար կյա-
գեցնէ , սակայն ծառը կտրուեցաւ , որով շատ տարիներ նոյն ծառին
անպտուղ արմատն անկարող պիտի ըլլայ և ոչ մէկը սնուցանել :

Հիւսիսային Սպուռնեալ Ուկրաինայի մօտաւոր գաւառաց մէջ
բնակող ժողովրդոց անունն է Լյախիւն , որը թշուառ ու տգէտ ցեղ մըն
են : Բնոց հօրիզոնին վրայ ամառն , ամիսներով առանց դիշերի , արեն
իր կենսատու ճառագայթներն կսփռէ : Երբ սառները կհալն , ամենքն
ալ ձկնորսութիւն կընեն , ամէն տեսակ ձուկ առատ կժողովն . ամիսն
սոյն ամիսները նոցա երջանիկ օրերն են . ակորժակնին բաց , գիշեր
ու ցօրեկ անյագութեամբ կուտեն : Բայց ամիս , որ ու ժամ շուտ
կանցնին . Երբ մարը կմանէ , կաներեութեայ , ձմեռը կըկին կուգայ
իր ցրտովն ու երկայն գիշերովը . ձմեռն պատրաստութիւն չտեսնելով ,
դարձեալ ըստ սովորութեան անթութեամբ տաքնապին ալ կհասնի .
ասոր հետ դէմքերը կսկսին նախ գունամալիլ , նիհարնալ ու խո-
րունկնալ , մահն ալ իր գործը կտեսնէ . և ինչո՞ւ համար , որովհետեւ
Եւրասիականութիւն , և հետեւաբար Եւրոպականութիւն չունին : Որովհետեւ
Լյախիւններն , իրենց տղիտութեամբը կարող չեն եղած առատութեան
ժամանակ վաղուան կամ ձմեռն համար պատրաստութիւն տեսնել :

1865 ին , Փարիզի Վոլթ Դը Գաւառ անուն Սարժարանի Տըն-
տեսական գիտութեան Գասատուն Ժ. Վ. Գ. գասախօսութեան մէջ
ըրած մէկ պատմութիւնը միտքս գալով , խիստ յարմար կգտունմ զայն
յառաջ բերել :

Եւրոպական դաստառուն շատ տարիներ Վիլլի մէջ բնակե-
լով , որ Բեռլինի քիչ շատ լուսաւորեալ քաղաքներէն մին է , կը-
պատմէ թէ , այս քաղաքին մօտերը գտնուած գիւղաքաղաքներու Զըն-
դիկ բնակիչք դեռ տգէտ են , և բնաւ նախատեսութիւն չունին : Եւ-
գեգործութիւնը բաւական յառաջ գացած է ասոնց մէջ , խաղողի
ատեն ամենքն ալ և ամէն տեղ գինովութիւն կընեն . գինովութիւնը
կդադրի երբ տակառները կայարպուին , բայց տարւոյն մնացորդ օրերը
պարզ ջուր կխմեն :

Եւս աննախատեսութեան արդիւնքները , որ վայրենի կենաց մէջ ,
բոլոր բնակչաց , մեծի և պղտիկի համար անգարմանելի թշուառու-
թիւն մը կծնի . այնպէս բերրի երկրի վրայ , բնութեան ամէն տեսակ
առատութեան մէջ , բնակիչք յետին թշուառութեամբ կնեղուին :
Ճաշակի համար է արդեօք , Բեռլինի ներքին կողմերը բնակող օւե-
րուն մեծ մասին , ջրը , կին և տղայ , մերկ պտտնընին , ոչ . այլ
տգէտ , անհոգ և սովորութեամբ բնութիւնին վատմարացեալ ըլ-

լաշնուն , Լսոնք կհպարտանան երբ տօն օրերու ատեն , փիղի ժանիքի (ֆիլ Դիլ) հետ փոխանակելով ձեռք ձգած հին զգեստ մը հագնելու կարողանան : Լոյնպէս էին երբեմն Սէն — Լօրան անուն գետին եղերքներու բնակիչք , Վանատայի վայրենիներն , որ Վոնկոյի սևերուն նման մերկ կպտըտէին , տգէտ ու վայրենութեամբ ապրած ատեննին . ասոնք կապացուցանեն թէ , մերկ պտըտող ժողովուրդք , չէ թէ կլի մային տաքութիւնը պատճառ ունին , այլ բուն իրենց տգէտ ըլլալնու համար է : Դեռ մինչև այսօր Հիսիսային Լմերիկոյ մէջ ուր հարստութիւնը կտիրէ , Միսիսիբի գետին եղերքը շատ վայրենի ցեղեր , յետին թշուառութեան մէջ կանցընեն օրերնին : Բայց բարեբաղդութեամբ օր ըստ օրէ այսպիսեաց թիւը կպզտիկնայ , լուսաւորութեան , աշխարհիւն և խաղաղութեան միջոցաւ աննախատեսութեան տխուր հետեանքը կանհետանան :

Լոյն իսկ ներկայիս չքեղ Պարիզն , որ վերջին Լուստտահանգիսի առթիւ ալ շատ պսակեալ գլուխներ իրեն քաշեց , երկու հազար տարի առաջ անմշակ , մերկ տեղ մ'էր , և բնակիչքն ալ իբրև վայրենի կապրէին :

Ինչ հսկայական տարբերութիւն , Ինչ մեծ փոփոխութիւն կամօք և աշխատութեամբ :

Լոյն խորհրդածութիւնն ընենք նաև բոլոր Եւրոպիոյ համար , ուր ամէն օր հարստութիւնը կկրկնապատկի , կեանքը կբարւոքի :

Եւրոպիոյ և ուրիշ գաւառաց մէջ բնակող լուսաւորեալ ազգաց հարստութիւնն ու վայելած ապահով կեանքերնին , որ տգէտ , վայրենի ժողովրդոց համար հրաշքներ են , ո՞ր ստեղծեց , եթէ ոչ Խնայողութիւնը : Մեր հայրերը , կենաց պիտոյից վըայ բաւական գաղափար ունենալովնին , այս առաքինութիւնը հասկցան . սովորեցնողն ալ եղաւ Երկրագործութիւնն : Երբ մարդս որսորդութեան թափառական կեանքը թողլով , երկրագործական հաստատաբնակ կեանքի մտաւ , բաւական չեղաւ ամէն աւուր ուտելիքի համար միայն որս բռնել , այլ պէտք եղաւ այնուհետև նախատեսել : Պորձն իրենց սովորեցուց թէ հնձելէ ետքը բոլոր ցորենը մսխելու չէ . չէ թէ մէկ քանի շաւարի մէջ , այլ շատ տարիներու . պէտք է մաս մը պահել նորէն սերմանելու , յաջորդ տարին կրկին հնձելու համար . այս է ահա խրանայողութեան սովորեցուցածը , սկզբունքն է , պահել նորէն սերմանելու համար :

Լսի՛ խնայողութեան ամենէն պարզ տարրն էր , որ օր ըստ օրէ ընդարձակեցաւ . Երկրագործն սկսաւ ոչ միայն իր օրական պիտոյից և յաջորդ եղանակին նորէն սերմանելու համար պահել , այլ ալ աւելի : և այն ատեն , մէկ կողմէն մշակն իր դաշտին վըայ քրտինք թափելու ,

աշխատելու , աշխատութեամբը ձեռաց գործիքն , զգեստն և այլն հին-
ցընելու ատեն , միւս կողմէն գործաւոր մը , արհեստաւոր մը , մշակին
աւելցուցած ցորենին մէկ մասն առնելով , կշինէր անոր փոխանակ՝
արօր , զգեստ , բնակարան , և այլն . նոյնպէս արհեստաւորն ալ ընդու-
նած աւուրչէքին ամէն ալ ծախք չընելով ու մէկ մաս մը խնայելով
տունը կմեծցնէր , և ուրիշ տեսակ պիտոյք , կահ կարասիք կգնէր :
Ըստ եղանակաւ մշակը , գործաւորը , մէկ խօսքով , ամէն արհեստա-
ւոր , վաստկածնուն մէկ մասը խնայելով , ամէն մէկին առանձինն հա-
րստութիւննին աւելցաւ , որ ըսել է ընդհանուրին հարստութիւնը
աճեցաւ :

Ըհա այսպէս , սերնդէ սերունդ խնայողութիւն ընելով է որ
այսօր Եւրոպայ այնքան հարուստ է , որ և հարստութեամբ ալ լու-
սաւորութիւնն օր քան զոր աւելի արագ կերթայ . զի խնայողութիւնն
է լուսաւորութեան , ինչ որ երկիրս է մշակութեան . որքան աւելի
ըլլայ խնայողութեամբ ձեռք ձգուած հարստութիւնն , այնքան աւելի
կդիւրանայ աղքատ յառաջագիմութիւնը . մարդիկ շուտով և աւելի
դիւրութեամբ կդաստիարակին . միջոցներն աւելնալով գլուխներն ա-
ւելի շուտ կարծննան . ինչպէս որ հոշ մը , երկիր մը որքան պարարտ
ըլլայ , այնքան աւելի կըլլայ հունձքը :

Եթէ խնայողութեան վրայ մինչև հիմայ խօսածէս եզրակացու-
թիւն մը ընել հարկ ըլլայ , հետևեալը կընենք թէ

Խնայել է , վաստկածնէն աւելի պակաս ծախելն

Ըսի արդարև պարզ խօսք մ'է , և չեմ կարծեր որ ընթերցող-
ներէս մին չհասկնայ . զի յօգուածիս նիւթը նոր բան մը չէ , այլ
ճշմարտութեան մը կրկնութիւնը :

Համոզուինք և համոզուելով յաճախ յիշենք թէ ԽՆՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ
մարդկային ընկերութեան բարւոքիեցութեանն ու երջանկութեանը
համար (եթէ երջանիկ ըլլալ կարելի է) ամենէն օգտակար և անհրա-
ժեշտ յատկութեանց մին է . համոզուինք նաև թէ ամէն անհատի
համար խնայողութիւնը փափաքելի է , որովհետև միջոց է հարստու-
թեան , կենաց ապահովութեան և առողջութեան . խնայողութիւնը
շատերուն փափաքելի ըլլալէն զատ , մանաւանդ ապրուստին օրական
աշխատութեամբ վաստկող գործաւորաց և արհեստաւորաց համար ան-
հրաժեշտ է :

Հիւանդութիւնը մեծի , պզտիկի , հարուստի , աղքատի չնայիր .
տարիները կըցուին . օրերը , ժամերն արագ կանցնին , ծերութիւնը
կուգայ , եթէ կանխահաս մահը վրայ չգայ . աշխարհիս զանազան փոր-
ձանքներն , առևտրական ձախորդութիւնք , և այլն , ինչպէս որ կը-

տեսնենք ամէն օր, հարուստ աղքատ կրնն, և աղքատն աւելի թըշուառ. ուստի ինչ արհեստէ և վիճակէ ալ ըլլայ մարդ, արհեստաւոր կամ գործաւոր, վաճառական՝ կամ սեղանաւոր, եթէ խնայողութիւն չընէ, միշտ առանց վաղուանը մտածելու այսօրուան համար ապրի, կըլլայ լծուառ: Անոնք որ գիտեն խնայել, ամէն աւուր վաստկածնուն մէկ մասը մէկ կողմ դնելով, տարուէ տարի փոքրիկ գումար մը կաւելցնեն: Եթէ մեր ընթերցողաց մէջ գտնուին այսպիսի ըսողներ թէ, Խնայելու համար պէտք է առօրեայ պիտոյքները հոգալէն զատ՝ մաս մ'ալ աւելցնելու չափ շահիլ. կպատասխանենք թէ, « Իբրեւ աւելի վաստկոյն դիւրին է խնայել, ասկայն պէտք է այսպէս մտածել: Եւրոպայի-նիւնը դժուար է և անխաբի ամէն վէճակներու և ասիւններու. դիւրին ու անխաբի հարկէ ամենուս համար, որովհետեւ խնայողութիւնը մարդուս փոքրագոյն ասկայն մ'է, և իր սկզբունքը կայանայ յաւերձ ոչ լի շատ վաստկելու, այլ միայն խնայելու համար ունենալու մէջ »:

(Օրինակի համար, յայտնի է թէ, այս յօդուածս ընթերցողներուս և ոչ մէկուն քնակը, վաստակն միւսին կնամանի. մէկն աւելի, միւսն աւելի շատ ունի և կամ կ'ստակի, որը չամուսնացած, որը հայր և զաւակաց տէր. սակայն ամէն մէկը կրնայ իր վիճակին, վաստկածին և ծախսուց համեմատ քիչ կամ շատ խնայողութիւն ընել:

Իրաւ կան այնպիսի պիտոյքներ, ինչպէս կերակրիլ, քնանալ, հագուիլ, զօրս ամէն ոք պէտք է գոհացնել, եթէ ապրիլ կուզէ, զի ասոնք կենաց անհրաժեշտ պայմաններն են. ասոնց վրայ և ոչ մէկը կրնայ խնայել: Ամէն ոք, հարուստ կամ աղքատ, տէր կամ ծառայ, վաճառական կամ սեղանաւոր, գործաւոր կամ արհեստաւոր, պարտաւորեալ է աշխատիլ այս պիտոյքները հոգալու չափ, շահ ընել, և այն որ անխաբի է իր աշխատութեամբը կամ քրտինքովն այս պիտոյքից դինը վաստկիլ, կստիպուի ձեռք երկնցնել, մաքալ, անօթու թենէ չմեռնելու համար:

Հայտնի է նաև թէ, ապրելու համար վերոյիշեալ անհրաժեշտ պիտոյքից դինը կզանազանի ընկերութեանց, ընտանեաց զանազան դասին և ապրելու անաւակին նայելով. Ինչպէս, վայրենւոյն համար, անտառային խոտ ու արմատք իրիւս սնունդ, և երբեմն ալ տերեւ իրիւս զգեստ կբաւեն, բայց այնպէս չէ լուսաւորեալ Ժողովրդոց համար, և այս ալ մեծ բարեբաղդութեամբ:

Առօրեայ պիտոյքներէն զատ կան նաև ուրիշներ ալ, որք իրաւացի կրնան ըլլալ, երբ կարելի է զանոնք կատարել. զի անոնք ալ ունին իրենց բարոյական նշանակութիւնն, ըստ որում մարդկային աշխոյժութեան ամենէն զօրաւոր շարժառիթն է, և հետեւաբար ընդհանուրին

բարեփոխութեան և արհեստից յառաջադիմութեան գլխաւոր պատճառներէն մին : Այն Ազգերն , որք չունին այս շարժառիթն , ինչպէս են միջօրէական գաւառաց շատ բնակիչք , կ'ծուլանան , կ'մուլնան , և մէկ խօսքով բարեփոխութիւն և բարոյականութիւն չունենալով , որ ըստ օրէ կ'վատմարանան :

Բայց պէտք չէ մոռնալ թէ այս տեսակ պիտոյքները մենէ ստիպուած են , և ոչ թէ բնութենէ անհրաժեշտ , զի մեք մեր սովորութեանց զաւկներն ենք : Մեր կենաց պահպանութեան անհրաժեշտ պիտոյից վրայ աւելցուցած ենք և ամէն օր կ'աւելցնենք շատ ուրիշներ ալ , քաղաքի , ժամանակի , հետերնին յարաբերութիւն ըրած ընկերութեանց նայելով . և երբ այս կամ այն բանին սովորինք ու կարող չըլլա՞նք օր մը զանոնք կատարել , կ'վշտանանք , կ'տխրինք :

Կան այնպիսիներ , որք առանց մեծ դժուարութեան ու նեղութեան կրնան ընել ինչ որ սովորած են . ասոնց կեանքը միօրինակ և հաւասարակշռեալ է իրենց շահուն հետ :

Կան դաս մ'ալ մարդիկ և ընտանիք , որք ամէն փախաքներնին տեղը տանելու համար , չափազանց կ'հոգնին , կ'մաշին , կ'հալն ուրիշին երենալու համար , որով անկարելի կըլլայ այսպիսեաց համար , որ վաստկածնուն մէկ մասը խնայեն : Այս դասէն են զեղե , մօրի և ճորայի հետևող ընտանիքները :

Իսկ գործաւորաց դասն և օրական աշխատութեամբնին կեանքերնին պահողները , ստիպեալ են միշտ խնայել , եթէ չեն ուզեր ճորալ :

Այս դասէն եղողները (գործաւորք) խնայող ըլլալու համար , անշուշտ հզօր կամաց տէր ըլլալու են . պէտք է անդադար զինեալ մնալ , զսպել յօժարութիւննին , շատ անգամ պիտոյից չափ դնել . այս մասին , Փարիզի Տնօրէնական Գիտութեան Ինստիտուտի հետեւեալ խրատը կուտայ , թէ , « Աղագայի վրանքի մէջ չդնել ներքայ զաւրճութեան ճշ համար . կամ որիչ խօստով , աւերեայ պէտք եղածներն խնայել լինել միշտ » : Ասի ամէն ընտանեաց և անհատի սովորական ըլլալու է . զի գուարճութիւնք կանցնին ու կ'մոռցուն , իսկ աւորեայ պիտոյից համար եղած ծախքը միշտ և շարունակ է . ուստի՝ երբ անոնց գինը զուարճութեան համար մոխուի , օր ըստ օրէ պարտքերը կ'գիպուն , պարտուց հետ կ'ընկերանայ գիտութեան . օր ըստ օրէ պարտքն աւելնալով , կ'հասնին ծուլութիւնն ու վհատութիւնն , որ ըսել է հիւսնաբանական աղբիւրներն :

Վշխատողը , գործաւորը կրնայ երկու տարբեր ծախքեր ընել . մէկ մը շահելու , ուրիշ մը մոխելու : Մոխելը կարելի եղածին չափ

պէտք է համապատասխանել քսակին մէջ գտնուած պատրաստ դրամին . իսկ շահելու համար պէտք եղած ծախքն այնպէս չէ որոյ համար փոխառութիւն և խոստացեալ օրին կամ պայմանաժամին վճարելու է :

Չորօրինակ . երբ դերձակի մը երթանք որ և է զգեստ մը աւրսպրելու , թէոր ոչ նոյն կտաւն և ոչ պատրաստ դրամ ունի զայն չինելու , այն ատեն դերձակը ստիպեալ է ապառիկ գնել պէտք եղած կտաւը : Գիցուք թէ կտաւին գինն է 100 զրուշ , 200 զրուշ ալ աշխատութեան վարձք գնելով ըլլայ ամենն 300 զրուշ . երբ զգեստը տիրոջն յանձնեմքն ետքը , ամբողջ գումարն ընդունի , պէտք է անմիջապէս ապառիկ գնած կտաւին գինը վճարել : Եւս եղանակաւ ունեցած պարտքդ վտանգաւոր չըլլար , այլ օգտակար իսկ և շահաւոր , ոչ միայն վաճառականին՝ որ կարող եղաւ կտաւը ծախել , և տիրոջն զգեստի տէր ըլլալուն , այլ և դերձակին՝ որով կարող եղաւ , առանց կտաւ և պատրաստ ստակ ունենալու , 200 զրուշ շահել :

Եւս է ահա փոխառութեան և ապառիկ գնուած ապրանքի ուժն ու օգուտը :

Իայց եթէ ծախու առնելիքներն ըլլային , աւելի զբօսանաց վերաբերեալ պիտոյքներ , խնդիրը կփոխուէր : Հատերն այսպիսի եղանակաւ որ և է կահ կարասիք մը խիստ աժան (բէկէթ) գտնելով ապառիկ կառնուն , բայց այս կերպով ծախու առնուածն որքա՞ն ալ զիրարգին և հաճելի ըլլայ , ըստ սնտեսագիտաց աւելորդ ծախք մ'է . որովհետեւ , կրտէ 1 ը 11 ասէօն , Տնտեսական Գիտութեան Վաղղիացի դասատուն , նեղ օրի մէջ անօգուտ է . մանաւանդ ապառիկ ծախու առածիդ վճարքը , որ և է առթիւ չկարենալով ատենին հատուցանել , աւելի կնեղուիս : Եւս այսպիսի պարագայի մէջ ալ փոխառութիւնը կամ ապառիկ գնելը խափող և կործանիչ կըլլայ :

Հատ լուսաւորեալ ազգեր նախատեսութիւնն ընդհանրացնելու համար բնորոշ միջոցներ ստեղծած են , զորս մի առ մի յառաջ բերելու չենք , բայց ի մէկէն , այն է Խնայողութեան ՍՆՏՈՒԿ կոչուածը , Խնայելու այս եղանակը , դեռ դար մ'առաջ և ոչ մէկ ազգի մէջ կրտսուէր , ինչպէս մինչև այսօր Տաճկաստան և մեր աղքատ և օր ըստ օրէ աւելի աղքատացող ողորմելի Եզգին մէջ . դար մ'առաջ և ոչ մէկը կմտածէր աղքատը . զիւղացին , եթէ կարող ըլլար , մէկ քանի կտոր ստակ կզիղէր ամենանեղ օրերու համար :

Վարուս շատ ազգաց փառքերէն ամենէն առաջինն է , հասարակաց օգուտն ու շահը մտածելն : այսպէս ընող ազգերն են Վերիկա , Վնդիկա , Վերմանիա , Վաղղիա , Խնայողական սնտուկներու հաստա-

տութեան առաջարկողներն եղած են առաջին անգամ ժ.Վ. Գ. դարուն փրկեստիաններն, և առաջին սնտուկը հաստատուեցաւ Համպուրկ, յետոյ Վաղղիւս յեղափոխութեան տառն, որոյ հետեւեցաւ Լինգղիւս:

Վաղղիւս մէջ Խնայողական առաջին սնտուկն հաստատողն եղաւ Պէնթամէն Տըլէսսէու Փարիզի մէջ. ուսկից մինչև այսօր բոլոր Վաղղիւս 392 ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ՍՆՏՈՒԿ ունի: Վաղղիւս մէջ, հետեւեալ եղանակաւ ամէն զք կ'յանձնէ խնայած ստակը, զոր յաճախ տեսայ Փարիզ: Հաբաթն երկու անգամ, Կիւրակէ և Երկուշաբթի (այս երկու օրերը Վաղղիւսացի գործաւորք չեն աշխատիր) Խնայողական Սնտուկները բաց ըլլալով, ուզողը կրնայ յանձնել. յանձնուած ստակը պիտի ըլլայ 5 զրուչէն մինչև 1500 զրուչ: Մէկ շաբաթէն սնտուկին գանձապետը ստակը բերողին ընկալադիր մը կուտայ, որոյ վրայ կնշանակուին հետզհետէ յանձնուած գումարն. այս ամենապարզ եղանակաւ, այսինքն հինգ հինգ զրուչէն մէկ քանի տարիէն մեծ գումարի տէր ըլլալէն զատ, տարին հարիւրին երեք ու կէս ալ շահ կընդունի:

Ըյսպէս, Կիւրակէ և Երկուշաբթի օրերու մէջ յանձնուած հինգ զրուչն, (որ եթէ ամենուն քսակին մէջ մնար, ընդունայն և առժամանակեայ զբօսանաց համար պիտի ծախք ըլլար,) ըստ ամենայնի ապահով սնտուկի մէջ միշտ պատրաստ կ'մնայ. ուզողն ուզած ատենը չկրնար ընդունիլ եթէ մէկ շաբաթ առաջ իմաց չտայ. զի օրէնք կայ թէ, ամէն անգամ որ մէկն ստակ ուզէ, կ'պարտաւորի ութն օր առաջ խնդրադիր ընել, որ բաւական ատեն է և ժամանակի մեծակ միջոց մը փափաքն անցնելու: Հին ատեն փրկեստիային մէկը բարկութիւնը զսպելու համար միջոց տալ կիրատէր, ըսելով թէ Ով որ բարկանայ, ձայնը չհանած քերականին 24 զիրերը բերնուց ըսէ: Ըյսպէս ալ փափաքին ու փափաքն ի գործ դնելու մէջ տեղ եղած ութն օրերն բաւական և մեծ միջոց մ'են խնայուած գումարն ազատելու: Վաղղիւս մէջ գտնուած 392 Խնայողական սնտուկներուն մէջ գտնուած գրամագլուխն այսօր հասած է մինչև 450,000,000 ֆրանքի, որ ըսել է 2,250 միլիոն զրուչի, և որ կվերաբերի ամենէն յետին և սղքատ գործաւորաց. սա ևս գիտնալ պէտք է թէ այս մեծ գումարն առանց գործածութեան մնացած չէ:

Վաղղիւս և ուրիշ Ըզգաց մէջ կայ նաև ուրիշ միջոց մ'ալ խնայողութեան, որն որ խնայողական սնտուկին չափ և աւելի օգտակար է, այն է (Գնական Ընկերութիւն), որոնց վրայ առանձին յօդուածով մանրամասնաբար պիտի խօսինք: Մարդիկս, ինչ որ ալ ըլլանք, հարուստ կամ աղքատ, ամենքն ալ ամէն տեսակ ձախորդութեանց

ենթակայ ենք , հիւանդութեանց , առևտրական անյաջողութեանց
կայլն :

() Գնական Րնկերութեանց նպատակն այն է որ , եթէ սոյն ըն-
կերութեան անդամներէն մէկն հիւանդանայ , անմիջապէս բժիշկ ,
դեղ և ամէն տեսակ պիտոյք շուտով կ'հասնին , մինչև որ վերստին
առողջութիւնը ստանայ . բոլոր ասոնք ամիսն 50 փարայ վճարելով
կըլլայ . զի սոյն ընկերութեանց անդամ ըլլալու համար , տարին մի-
այն 18 զրուշ վճարել հարկ է :

Պաղղկոյ մէջ () Գնական Րնկերութեանց անգամակցաց թիւն ,
1850 էն մինչև այսօր , այսինքն 17 տարուան մէջ մէկ միլիօնը կ'անցնի :

Գործաւորին համար ոչ միայն հիւանդանայ կայ՝ այլ նաև ծե-
րութիւն , որ ատեն օրական ապրուստն ալ ճարելու չկրնար աշխատիլ .
այն ատեն ահա կ'զգացուի խնայողութեան յարգը . երջանիկ այն ծեր
գործաւորն , որ երիտասարդութեան ատեն տնտեսելը սովորած է .
Սիրախեմ խնայողութեան սնտուկներուն վրայ գիտցածս , տեսածս ,
ամաթերթովս սիրելի ազգայնոցս հաղորդելու պատահութիւն ունե-
նալուս . սակայն կորտմիմ ազգային գործաւորաց և շատ երիտասարդաց
տխուր ու ցաւալի վիճակն աչացս առջև բերելուս : Արբ ամէն երեկոյ
ուշ ատեն , ժամը 1ին կամ 2ին միջոցները (Երայ , Իւսկիւտար ,
Սամաթիա կամ Լանկայէն անցնելու ատենս , Բիւռնիւն , Խօւ-
րախիւն մէջ մեծ բազմութեամբ օղիին կամ թոյնին գաւաթն ի-
րարու ձեռքէ յափշտակելնին կ'տեսնեմ , սիրտս կ'վերաւորի . որովհետև
ամէն երեկոյ մեծ գումարներ կ'վասնուին թունաւորուելու , հիւան-
դանալու , հիւանդութեանց տեսակն աւելցնելու , դեղագործաց թիւը
բազմապատկելու , բժշկաց սիրտը վերաւորելու , (զի չափազանց օղի
գործածութեամբ յառաջ եկած հիւանդութեանց դարմանն է վերջա-
պէս Գերեզմանը ,) կայլն կայլն : Այլիկիայիս առաջին թուով խօսած
էինք թէ ամէն երեկոյ օղի կամ թոյն խմելու համար մսխուած քսան
փարաները միայն մէկ տարի մէկ կողմ դնելով , Ազգին պարտքը կը-
սրբութի , չորս գիշերօթիկ դպրոցներ կ'ունենանք , կայլն . նոյնպէս
և աս ներկայ Խնայողութեան և Կանապետութեան յօդուածիս նպատակն է
դարձեալ իմացընել որ ամէն երեկոյ , Արարկէ և տօն օրերու մէջ ,
առժամանակեայ շատ անգամ վտանգաւոր և բազմաթիւ հիւանդու-
թեանց աղբիւր եղող զբօսանաց համար ամէն մէկ ազգայնոց վատնած
գումարին , եթէ մէկ մասը միայն մէկ կողմ դրուի , կարճեմ միլիօն
ներով զրուշ կ'օգտուի . չեմ երկարեր խօսքս թէ ի՞նչ մեծ գործեր
կրնանք ընել մեծ դրամագլխով : Խնայողութեան վրայ խօսածներէս
կ'ուսում թէ Րնկերցոյդ կարող եղան հասկնալ նպատակս , որ է :

Ընդհանուրեւ Լճագոյ ինչ միջոցներով և եղանակաւ յառաջդի-
մելին և հարստանալին ազգայնոց հաղորդել . Լճայ հաղորդելով
կիսաիսթիք որ մեր Լեւոնոցոյ սովորն թէ , զորօրինակ , Գաղղեա ,
ուրոր շատ տարիներ առաջ Խնայողական Մարտի 25 չէր գտնուեր , այսօր
400 էն աւելի կգտնուի բոլոր Գաղղեայ մէջ :

Մեր մէջ եթէ կպահպի Լճագ մը հարստացնելու այս-մեծ միջոցը ,
Խնայողական Մարտի 25 , չէ թէ Լճակն , Լճագայնոց աղբատ ըլլալէն է ,
այլ ըստ մեզ , եթէ չենք սխալիր , այսպիսի եղանակաւ ազգ մը կըր-
նայ հարստանալը չգիտնալէն :

Լճագ մը հարստանալուն այս և ասոր նման հզօր միջոցներն Լճ-
գայնոց մեծ մասին , չըսեմ ամենուն , ծանօթ չըլլալն այնքան մեղադ-
րելի չէ , որովհետեւ այսպիսի օգտակար տեղեկութիւն տուող գրու-
թիւնք , հրատարակութիւնք , գիրք և լրագիրք դեռ չկայի պէս են մեր մէջ :

Լճագային Խմբագիրք մեծ ծառայութիւն կընեն , եթէ Լճագ մը
ինչպէս կընայ յառաջդիմելուն միջոցներովն սեցնեն իրենց թուղթերը ,
քան թէ անօգուտ և շատ անգամ , ազգայնոց ընթերցասիրութեան
ճաշակն , որ ինքնին խիստ քիչ է արդէն , բոլորովին կորսնցնող յօդ-
ուածներ հրատարակելով . Ինչ պէտք և օգուտ կընայ հետեւիլ ազ-
գայնոց գիտնալով , զորօրինակ , Մէծմուսայի խնդրենալը , այս կամ
այն քահանային մոլութիւնը , և այլն , և այլն :

Լճագայինք ընդհանրապէս տգէտ , մօլի , ղեղև և գէղի , չգիտնե-
ող ապրիլ և ոչ շահիլ . Եւստապաշարմունք մէկ կողմէն , անբարոյա-
կանութիւնը միւս կողմէն , օր ըստ օրէ իրենց ջարդը կընեն . աղքա-
տութիւնը կաւենայ , աւելցնելով իր հետը հիւանդաց թիւն ու հի-
ւանդութեանց տեսակն . առողջութիւն չկայ , զի ամէն ուրէք տիրողն
է մոլութիւն , ղեղևութիւն , գինովութիւն , անհոգութիւն և ծու-
լութիւն : Մենք այս տողերը գրելով , ոչ Լճագայինք կմեղադրենք ,
ղի չեն գիտեր , և ոչ Խմբագիրք , զի ասոնց մէկ մասէն չենք
սպասեր , որովհետեւ , և այլն մենք այս երկու պակասութիւնը
զգալով , պարտաւորութիւննիս կկատարենք , մեր կարողութեանը չափ ,
մեր գիտցածը հաղորդելու . սպասելով որ ուրիշ գիտնական գրիչներ
ու տաղանդաւոր գրութենք , ազգին ապագան մտածող ազգասէրներ ,
ընդհանրութեան բարեփոխութիւնն ու յառաջդիմութիւնը փափա-
քող բարերարներ ծնին մեր ազգին մէջ յօգուածս չվերջա-
ցուցած , Փարիզի Քաղաքի Գաղղեայ անուն հռչակաւոր Այսթարանի
50 տարիներէ ի վեր Տնտեսական Գիտնական
Լը Այսթարանի Խնայողութեան վրայ տուած խրատները յառաջ կըն-
րեմ , որք են —

Ը. Սովորիլ, ասորեայ պիտոյքները, միշտ կանխիկ վճարել :

Ի. Ար և է զբօսանքի մը համար ծախք մը չըրած՝ բաղդատել ամէն անգամ նոյն վայրկեանին ըլլալիք զուարճութիւնն ու հետեւեալ օրուան զրկումն . այսինքն քննել թէ վայրենական զուարճութիւնն , հետեւեալ օրերու մէջ պէտք եղածները հոգալ կարող ըլլալուն հետ կհաւասարի . այս եղանակաւ ապրիլը , խնայող ըլլալ է :

Գ. Հաշուել օրական ծախքն՝ ոչ թէ նոյն օրուան մէջ վատրելի շահուն հետ , այլ տարեկանին . մէկտեղ առնելով և չմոնալով անյաջող (+խափ) ամիսները , դէպքեր , առեւտրական ու ամէն տեսակ անյաջողութիւնք և ձախորդութիւնք , մանաւանդ խնայողութիւն ըլլուելիք մասն ալ մէկ կողմ դնելով :

Դ. Խնայողութեան համար զատուած , մէկ կողմ դրուած մասն որչափ ալ փոքր ըլլայ , միշտ օգտակար է , զի կառաջնորդէ կանոնաւորութեան և անտեսութեան , մանաւանդ որ արմաւ արմաւ կէշ քաշ , կրօն առածը :

Ե. Ըմուսնացեալ մը , գաղտնի քսակ ունենալու չէ , զի ընդհանրապէս կնոջմէ գաղտնի պահուած դրամը , գէշութեան ծախք կըլլուի : Ըն տան տիկինն որ տունն՝ ընտանիքը կկառավարէ , գիտէ և կզգայ թէ ի՞նչ մեծ նեղութեամբ ընտանիքը կսնուցանէ , աւելի գիտէ մեծ անտեսութեամբ ծախք ընել , ամուսնոյն շահն ու ընտանեկան հանգստութիւնն ու նրջանկութիւնը խորհիլ : Սեփ և հարուստ ընտանեաց մէջ շատ անգամ կպատահի , որ կիսն անոնց կործանման և օր ըստ օրէ աղքատանալուն պատճառ է , ինչպէս որ աղքատ ընտանեաց համար ալ օր ըստ օրէ հարստանալուն :

Յ. Ըմենէն հաստատ առաքինութիւնն այն է , որ ամենայն դիւրութեամբ ի գործ կդրուի , և սովորութիւն եղած է . ասոր համար պէտք է մարդիկ տղայ հասակէն սկսին , երբ դեռ զգացողութիւնք փափուկ , ամէն տեսակ սովորութեանց յարմար են :

Նոյնք պարտաւորեալ են զաւկներնին խնայող ընել : պէտք է անոնք ալ իրենց յատուկ քսակն ունենան . ամէն օր սովորութիւն ընելու է 5 կամ 10 փարայ տալ անոնց , երբ օրերնին հանգարտ կանցընեն , գասերնին կընեն , և կհնարձանդին իրենց տրուած պատուիրանաց : Տարւոյն վերջը , կրկնելու հոռպատկելու է խնայած ստակնին . բայց եթէ բոլոր գումարն ալ ծախք ըրած ըլլան , պէտք է երեսնին կարմրցնել ու հասկցնել անոնց , որ պզտիկուց այսպէս զեղխութեամբ ապրիլ սովորիլը , չափահասութեան տեսնին թշուառ և միշտ աղքատ ըլլալու նշան է : Իսկ ընդհակառակն , եթէ խնայողութեամբ մեծնան , այսպիսի զգացողութիւնն օր ըստ օրէ աւելի արմատանալով , կըլլան բարե-

խառն ու ժուժկալ և հետեւապէս, առողջ, որ բռն է երջանիկ կապրին:

Խնայողութիւնը, պէտք է զիտնալ թէ մարդս անկախ և ազատ կընէ: Խնայողութեամբ՝ մարդս ոչ միայն ներկայ օրերը հանգիստ կանցընէ, այլ ապագայն ալ միշտ ապահով: Սարգս որչափ ալ հարուստ ըլլայ, խնայող ըլլալու է. իսկ օրական ծախքն, օրական աշխատութեամբ ձեռք ձգողին՝ աւելի անհրաժեշտ է. զի եթէ գործաւորը հիւանդանայ, թշուառ կըլլայ, թէ որ ժամանակին չէ խնայած. — և ծերութեան ատեն, զաւակաց ուրախութեան առիթ ըլլալու տեղ, բռն կըլլայ:

Եւսքան են ահա, վերոյիշեալ Վաստուին խնայողութեան վրայ տուած պատուական խրատները. — կիսափաթինք որ Բզգայինք ուշադրութեամբ և կրկին ու կրկին կարդալով այս յօդուածս, չուշանան ամէն թաղի մէջ մէկ մէկ Խնայողական Սնուկներ հաստատել. — եթէ ըսող գտնուին թէ որո՞ւ պիտի յանձնենք ստակներնիս, հոս խնդիրը քիչ մը կ'զոռարի. բայց անկարելի չէ, որոյ պատասխանն ուրիշ անգամի թողլով, հիմակուհիմայ կրնանք ամէնքնիս ալ մեր տան մէջ մէկ մէկ սնտուկ հաստատել և վաստկածնուս մէկ մասը անոր մէջ նետել ամէն օր, մինչև որ մեր ըսածին նման խնայողական սնտուկները հաստատուին: Վործը սնտուկ ունենալուն վրայ չէ, այլ խնայելու կամք ունենալուն. — մայրերնիս, կիներնիս, ամէնէն ապահով ու հաւատարիմ սնտուկներ են. անոնց քով պահ կրնանք տալ. — Երանի թէ ամէն երեկոյ Դէմնաներու, Խօստաներու, և զանազան զբօսավայրներու մէջ օղիի և ուրիշ ոգիկեց ըմպելեաց համար ծախք եղած ստակին մէկ փոքրիկ մասն մէկ կողմ դուրի, որ եթէ չենք սխալիր, տարուան մէջ բազում միլիոններ կաւելնան մեր Բզգին մէջ: () ի, Դէմնայ յաճախ կրկնեցինք Վերկիայիս առաջին այս երկու թուոց մէջ, և պիտի կրկնենք հետզհետէ, մինչև զգացնել տանք թէ օղին թոյն է, չափազանց խմելը մարմինը փտնեցնել է. գինովութիւնը շատ վնասակար հետեւութիւններ ունի — աղքատութիւն, թշուառութիւն, ծուրութիւն, անհոգութիւն և անտարբերութիւն. որք են առաջնորդք մարդկային ազնիւ բնութիւնը վատթարացնելու:

Ով որ զինով է, խնայող ալ չէ. ով որ խնայող չէ, անկախ չէ. ով որ անկախ չէ, գերի է. ով որ գերի է, թշուառ է. ով որ թշուառ է, հիւանդ է և հիւանդութեանց ենթակայ. Տես թէ, օրիկն ընթերցող, զինով չըլլալովդ պիտի ըլլաս խնայող, անկախ և առողջ. զի Ով որ առողջ է, հարստ է, կրնէ առածը:

ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐԸ

Մշակութիւնն ու գիտութիւնն աշխարհի
որեքերէն էն : Դ՛ր Սալմաթի :

Երկրադնախա առնէն հարուստ ազգաց բարեբաստութիւնն ու
յաջողութիւնն ազգայնոց աւելի աշխատող և արհեստաւոր ըլլալէն
կախումն ունին : Ազգաց որ ըստ օրէ բարգաւաճումն ու յառաջդի-
մութիւնն ազգայնոց աշխատութեան , զլիսոց և ձեռաց գործունէու-
թեան արդիւնք են : Վաղաքի մը հարստութիւնն այնքան կաւելնայ ,
որքան շատնան երկրագործք , բազմապատկին գործարանք , կատարե-
լագործին գործիքք , նորանոր մեքենայից գիւտեր ըլլան ամէն օր .
ԳԻՐՔ ԵՒ ՕՐԱԳԻՐՔ աւելի հրատարակին : Ազգաց այս աշխոյժու-
թիւնը , ժողովրդեան մէջ արմատացած անթիւ « Կախապաշարմունք
անհետացնելով , ապրիլը կբարւոքի , հիւանդութեան թիւը կքիչնայ ,
առողջութիւնը կապահովվի :

Ժողովրդեան մը արուեստից մէջ ըրած յառաջդիմութիւնն ոչ
միայն հարստութիւն կծնի , այլ ժողովուրդը կդաստիարակէ . աշխա-
տութիւնն Ազգերը բարոյականացնելու (լաւագոյն բարոյականի տէր
ընելու) ամէնէն զօրաւոր միջոցն է , մանաւանդ որ Երարիչն արարա-
ծոց , մարդուս երջանկութեանն համար տուած անհրաժեշտ պայման-
ներէն մին է , « Վերաբնէք երեսացոյց իբրեցեա զհացոյց » — Չասա-
րեքն , կըսէ բանաստեղծը , աշխարհիւնն ու միշտ Երեւանիս զաշ-
տիւնն առաջնորդող ճամբուն լըայ որին » : Երգարե ո՛ր կրնայ ուրանալ
թէ քրտամբք վաստկուած հացն ամէնէն անուշը չէ . ճմարիտ է նաեւ
թէ , որչափ ալ ըլլայ հարստութիւն մը , մեծ կամ փոքր , աշխա-
տութեամբ ձեռք կրնայ ձգուիլ . չկայ ուրախութիւն մը , հաճոյք մը ,
որ աշխատութեամբ անկարելի ըլլայ ունենալ : Մարդիկ՝ աշխատու-
թեամբ ոչ միայն վայրենի կեանքէն և գերի վիճակէն կազատին , այլ
միանգամայն , ինչպէս որ պէտք է գիտնալ , աշխատութեան կպարտա-
ւորին ամէն տեսակ յառաջդիմութիւնք , լուսաւորութեան ամէն տե-
սակ բարիքները :

Վատողութեան արժանի է Սեծն « Կարողեանի սա յատկութիւնը
թէ , ամէն անգամ որ առիթ կունենար որեւէ մեքենական նոր գործ կամ
գիւտ մը քննել , զլիարկն համած , մեքենագործին մօտենալով կբա-
րեկէր : () րմը Սուրբ Էնդիկէ կղզոյն մէջ , Պալքոմպի Տիկինին հետ պը-
տըտելու ատեն , ուսերնուն վըայ ծանր բեռերով անցնող մէկ քանի
ճառանք մինչև Կայսրն անցնիլը կանկ չառին , որոյ վըայ Տիկինը

բարկանալով չեխեց զանանք ու հրամայեց որ կայնին, բայց Վարդէօն անմիջապէս ընդմիջելով ըսաւ « յարգեցէ՛ք Տէկէն՝ նոյն բերը » :

Ղշմարտի է թէ, ի՞նչ կոչտ և ոչինչ ալ ըլլայ ամէնէն յետին գործաւորին աշխատութիւնն, որն է կերպիւ միշտ օգտակար է ընդհանուրին բարւոյրութեան :

Վովելի է, և արժանի ուշադրութեան Ձինացի կայսեր մախօքը թէ, « այն մարդն որ չաշխատէր, և այն կինն որ դու մեջ բուր որը ծաւալեամբ կանցնէ, քաղաքացոյ մեջ անօրինութիւնէ մեռնող և ջրփէ շարժող շարքի Գրիսեւիւս առիթն պիտի ըլլայ » :

Ուստի աշխատութիւնն մարդուս երջանկութեան անհրաժեշտ պայմանաց մին ըլլալն անուրանալի ճշմարտութիւն մ'է, զոր յաճախ և միշտ կրկնելու է : Օրոյը զանի (աշխատութիւնը) պատիժ կհասնարի, բայց աշխատասէրն օրհնութիւն : Աշխատութիւնն ամենուն բաժինն է . աշխատութեամբ մարդիկ և աղքատ կհաստատան . երջանկութիւնն աշխատութեան մեջ կգտնուի . միակ դարման է Մեղիկացոյ «բէն» կոչուած սիրտեղութեան . առաջին և միակ պայմանն է առողջութեան և առողջ ապրելու . որովհետև մարդուս կեանքը նոյն ինքն աշխատութիւնն է . զի մարդուս կազմուածքին որման, որ անդամն որ քննենք աշխատութիւն կգտնենք — յետ, որ աշխատութեան ամէնէն փափուկ գործիքներն են . ձեռաց և մատանց ձեռն ու անձիւ շարժումները, ջիւղերն ու մարմնոյն ամէն մասին հետ ունեցած յարաբերութիւններն, ուղեղն, ևայլն, բոլորն ալ աշխատութեան գործիք են, և երջանկութիւնն ու առողջութիւնը մարմնոյն բոլոր այս մասանց գործունէութեանց ներդաշնակաւորութիւնն են : Աշխատութիւնն է միանգամայն՝ ամէնէն հաւատարիմ՝ ընկեր և բարեկամ, կատարեալ կրթեալ և իմաստութեան տէր, տաղանդաւոր ըլլալու ամէնէն հզօր միջոց :

ՀԵՅ ՄԻԼԼԻՔԻ երիտասարդ հասակին մեջ քար կոտորող գործաւոր մ'էր . բայց այսու ամենայնիւ, Արկրաբանութեան վրայ ամէնէն ընտիր գիրքի մը հեղինակ եղաւ, որ Մեղիկոյ մէկ փառքն է : Այդ բնմն Կար Կոպիւս այս Մեղիկացի հեղինակն ըսած է թէ՝ մարդուս ամէնէն ընտիր դաստիարակն է աշխատութիւնն, և աշխատութեան դրպրոցն ալ դերագոյն դպրոց . զի, կըսէ, այս դպրոցին մեջ ոչ միայն մարդս իր և իր ընկերոջ օգտակար ըլլալ կսովորի, այլ միանգամայն կվայելէ անկախութեան և կամաց երջանիկ պտուղները : Աւելցնէ նաև թէ՝ մարդս որ դասէ և վիճակէ ալ ըլլայ, հարուստ կամ աղքատ, տէր կամ ծառայ, աշխատութեամբ մեծ գործեր կընայ ընել, բաւական է որ աշխատութիւնն ըլլայ յարատև, և աշխատողն ալ

զիտէ ամէն ըրածն ու տեսածը :

Վխտութեան ամէն ծիւղերուն մէջ հռչակաւոր անուն ու մեծ համբաւ ստացող անձանց օրինակներ որ Վիլիկիայիս առաջին թուով հրատարակած * էինք , արդէն կապացուցանեն թէ նոքա իրենց նպատակին հասած են ընդդէմ չքաւորութեան և ամէն տեսակ դժուարութեանց . նոյնպէս եթէ Եւրոպական ազգաց՝ փառաց ու հարստութեան աղբիւր եղող զանազան արհեստից ինչպէս ծնին ու յառաջանալուն պատճառները փնտռելու ելլենք , պիտի գտնենք դարձեալ թէ նոքա զիւտերն ընողներուն մեծագոյն մասն աղքատ գործաւորներ են : Ինչպէս որ կապացուցուին հետեւեալ օրինակներով :

Ազգաց պատմութեան նայելով , կերևի թէ հողէ և ամէն տեսակ հանքերէ անօթներ շինելու արհեստը մարդուս հետ ծնած է . բայց մէկէ անօթներ շինելը շատ քիչ ազգաց ծանօթ է : Եւրոպական լուսաւորեալ ազգաց , ինչպէս Վաղղիոյ , Լնդղիոյ , Վերմանիոյ , ևայլն , Բելգիոյն ամէնէն ընտիր ու փափուկ գործերու օրինակները կտեսնուին , որք կապացուցանեն թէ Վախնիք ալ գեղեցիկն բարեկամ էին : Եւստ ամենայնիւ , այս և ասոր նման շատ օգտակար արհեստներ անհետացան , թշուառ և տխուր հետեանք պատերազմաց , բարբարոսութեան , կարծ խօսքով ըսենք , տգիտութեան : Եւսպէս որ մարդս կստիպուի այսօր նորէն աշխատիլ այն անհամար կորուսեալ զիւտերը կրկին ձեռք ձգելու . այս դասէն է նաև ինքեղէն անօթ շինելու արհեստը :

Վրակոնտիկոն (մէկէ) կոչուած անօթները մեծ գին ունէին Վախնեաց մէջ . ()գոստոս Վայսեր ժամանակ , որ Վրիստոսի ծննդեան ժամանակալից է , այս տեսակ անօթ մ'իր ծանրութեանը չափ ոսկիով կծախուէր . Կերևի թէ Եւրոպացիք խիստ հմուտ էին այս արհեստին . որովհետև Իիզապիբ 1115ին , Սայորքա անուն կղզւոյն տէր ըլլալու ատենին , այս անօթները շինող բազմաթիւ գործարաններ գտան հոն : Հետեւին բերած կտորուանքներուն մէջ այնպիսի սքանչելի բանուածներ կան եղեր , որ ի նշան յաղթութեան Իիզայի հին Եկեղեցեաց պատերն անոնցմով զարդարած են , որոնք մինչև այսօր անկորուստ մնացած են : Երկու դար ետքն Իտալացիք սկսան նոյն անօթներուն նմանը շինել , որոնց անուն տուած են Սայօլիքա , Սաւրիտանցոց անունէն առնելով :

Միւէ շինելու արհեստը վերստին ծնողն եղաւ Իտալիոյ մէջ , Լաւա քաղաքի Սալպէ անուն , Պիօրէնցացի բանդակագործը : Այս

* Տէմ Բէ- 1 . է.է- 40—48 .

զարի անուն պատմարանը կ'ընշատակէ ասոր համար թէ, « յարատե աշխատող մ'էր . ցորեկը կտրիչն և գիշերուան մեծ մասը կապարեայ գրիչը ձեռքէն չէր ձգեր, անդադար կգծէր : Մինչև առաւօտ աշխատած գիշերներն ոտքերը ցրտէ ազատ պահելու համար, սովորութիւն ունէր զանոնք լաթերու կտորուանքով լեցուն զամբուղի մը մէջ դնել, իրրե հողածափ : Այս միջոցաւ կարող կը լար ոտքերը միշտ տաք պահել և աշխատութիւնը շարունակել :

« Լսիկայ », կըսէ Ս չալարի, « զիս չզարմայներ, որովհետեւ և ոչ մէկը կրնայ որ և է արհեստի մէջ յառաջագիմութիւն ընել, եթէ տղայ հասակէն չսովորի տաքի, ցրտի, ծարաւի, անօթութեան, քրնհատութեան, մէկ խօսքով ամէն տեսակ դժուարութեանց : Ախալին » կըսէ, « անոնք որ ինքզինքնին ամէն տեսակ զուարճութեանց տալով, միանգամայն մեծ գործեր ընել և բարձրաստիճան պաշտօններու հասնիլ կերպղին . չէ թէ քնանալով, այլ արթուն մնալով, ջանք ընելով ու անդադար աշխատելով է որ համբաւաւոր և հռչակաւոր կը լուրի » :

Սակայն, Լուբա իր անխոնջ աշխատութեամբն ալ չյաջողեցաւ, իրրե քանդակագործ, ապրելու չափ բաւական ստակ չահիլ : Ասոր համար սկսաւ, փոխանակ Սարմարիոնի վըայ աշխատելու, աւելի դիւրաւ ձուլելու աժան նիւթ մը փնտռել, « Վախ աւաղի վըայ փորձել սկսաւ, այնպէս որ աւաղն եփելով կարծրանայ, ուզուած ձեն ալ պահելու պայմանաւ : Լորդարե բազմաթիւ փորձերէ ետքը, քիմիական այնպիսի բաղադրութիւն մը գտաւ, որ աւաղէ շինած անօթին վըայ ուզած ձեւերը տալով և փուռի մէջ եփելով, չարուեցաւ, և հետզհետէ կատարելագործեց գիւտն, անդադար աշխատելով : Երթալով Լուբայի համարը բոլոր Եւրոպայ տարածուեցաւ, մանաւանդ Վաղղիոյ և Սպանիոյ մէջ, ուր Լուբայի անօթները ձեռքէ ձեռք կը քաշէին : « Լոյն ատեն », Վաղղիոյ մէջ այս արհեստը բնաւ ծանօթ չէր . շինուած ու գործածուած անօթներն ալ, մեր այսօրուան հողէ տգեղ ու անձե խառնակներն կնամակէին, մինչև ի ծնունդն հռչակաւոր Վաղղիացւոյն Պէռնար Բալիսիի :

Ապառմին թէ ասիկայ ծնած է 1510 ին 1^օ և Տօտոնեիի մէջ տեղը գտնուած Շաբէլ—Պիոն անուն փոքրիկ գիւղին մէջ : Հայրն ապակիի գործարանի մը մէջ աւուրչէքով աշխատող աղբատ մ'էր . ինչպէս էր նաև ասոր որդին հռչակաւոր Պէռնարը : Ծնողքը յետին աղբատութեան մէջ ըլլալուն, ասիկայ բնաւ դպրոցի երես չտեսաւ : « Չունեցայ » կըսէ ինքն, « կարդալու և սովորելու ուրիշ գիւրք մը, Երկինքէ և Երկրէ զատ, որ ամենուն համար ձրի է » :

Սակայն նախ սովորեցաւ ապակիի վրայ ներկել, գծել և շատ ետքն ալ գրել ու կարդալ : 18 տարեկան եղած ատեն, տեսնելով որ այս սովորած արհեստը ստակ չընէր, Քալիսի ունեցածն ուսին վրայ առած, հայրենիքը թողլով ճամբայ ելաւ : Վախ դնաց Վասկոնսայ . ուր գործ գտած օրն իր գիտցածովն աշխատելու և պարապ օրերը փողոցները ժողով գալու պարտաւորեալ էր . յետոյ գնաց աւելի հեռուներն, երբեմն Վաղդիա, երբեմն Վիլանտրիա և Վերմանիա . 10 տարի այսպէս անցընելէ ետքն ամուսնացաւ, ու անկէ ետեւ թափառական կեանքը թողլով, շարունակ մէկ տեղ մը ապրիլ որոշելով Սէնթի մէջ հաստատուեցաւ : Սէնթի քանի զաւակաց տէր ըլլալով հասկցաւ, որ իբրեւ հայր, մեծ պատասխանատուութեան տակ է, և համազուելով թէ, վաստկածն, արդէն ունեցած և օր ըստ օրէ աւելնալիք ծախուց համեմատ չէ, սովորականէն աւելի աշխատելու ստիպուեցաւ . բայց մտածելով որ միայն ապակիի վրայ ներկելով բնաւ երբեք չբաւորութենէ ազատելիք չունի, ինչպէս և բոլոր ընտանիքն, ուրիշ արհեստի մը ծառայել որոշեց, փոխանակ ապակիի վրայ ներկելու, որ էր Ղուքայի արհեստին հետեի : Սակայն որեւէ անօթ մը ինչպէս եփուելը տեսած չըլլալով, այսնոր սկսելիք գործին վրայ փոքրիկ գաղափար մ'անգամ չունենալուն, կրնայ հասկցուիլ թէ այս նոր արհեստն ալ նախ սովորիլ ստիպեալ էր, առանց վարպետի և օգնականի, ապաւինելով միայն յարաբեւ աշխարհիկան, հասարակական և կամայ :

Եւս արհեստին պարապելու ճաշակն ստացած էր Ղուքայի շինած մէկ անօթը տեսնելուն . յայտնի է թէ այսպիսի փոքրիկ պատճառ մը բաւական չէր Քալիսիի . բայց նոյն միջոցին, իր աշխատած արհեստէն տոգոճ և զանի թողելու մտածմունքին վրայ ըլլալով, Ղուքայի շինած անօթին տեսքն իր միտքը բացաւ . որոյ վրայ խեղճին բոլոր օրերը տալն ու վրայ եղան, և յետ այնորիկ բոլոր ուշադրութիւնը նոյն անօթին նման շինելն եղաւ : Քալիսի եթէ ամուսնացած չըլլար, կարող էր խալիա երթալով արհեստին գաղտնիքը սովորիլ . բայց ընտանեաց տէր, զաւկներն ու կիներ չթողելով, սկսաւ փտնուած տեղն աշխատիլ :

Վախ շատ փորձեր ըրաւ մէկէն քիմիական բաղադրութիւնը գրուելու, ենթադրելով որ նոյն բաղադրութեան մէջ այս և այն մարմինները կգտնուին, ամենքն ալ ծախու առաւ . նոյնպէս և հողէ աւանթներ, որոնց վրայ, ենթադրածին նման, պատրաստած բաղադրութիւնը ծեփելով իր ձեռքը շինած փուսին մէջ եփելու դրաւ . բայց անօգուտ եղաւ քանքն ու ըրած ծախքը, զի արդիւնքն եղաւ եփելու դրած անօթներու կտորուանք, կորուստ փայտի, քիմիական

բաղադրութեան, ժամանակի և աշխատութեան : Անայր, ինչպէս յայտնի է, ընտանեաց վրայ գում ռենկցող առաքինի կանայք ընդհանրապէս, չեն հաճիր որ ինչ և է գումար մը անպտուղ փորձի համար ծախք ըլլուի : Այնպէս ալ Բալիսիին կինը շատ տխրեցաւ ու ցաւեցաւ ամուսնոյն կորուսած ստակին վրայ, տեսնելով որ անօթներու կտորուանք ունեցաւ : Այս որչափ որ ալ արգելք ըլլալ կուզէր, ստիպուեցաւ ամուսնոյն հնազանդիլ . զի Բալիսի ամէն բան աչքն առած էր նպատակին հասնելու, փնտռած դաշտնիքը գտնելու : Արդէն շինած փուռէն տոգոհ, ուրիշ մը շինեց տնէն դուրս . ուր վառեց ուրիշ տեսակ փայտ . նոյնպէս և կրկին ընդունայն վատնեց անօթ և քիմիական բաղադրութիւն և այնքան ստակ ու ժամանակ կորսնցուց, որ վերջապէս բոլոր ընտանեօք յետին չքաւորութեան մէջ ինկաւ :

Այս գործին հետ աշխատելու ատեն, կըբաղէր նաև կարելի եղածին չափ, իր առաջին արհեստին, ապակի ներկելու, պատկերներ գծելու, բայց վաստկածն ոչինչ էր : Արեւմտով այնքան աղքատացաւ, որ իր փորձերուն համարանհրաժեշտ պէտք եղած վաւերութեամբ փայտը ծախու առնել անկարող եղաւ . սակայն չգաղտնեցաւ այս մասին աշխատելէ . դարձեալ փնտռած (աւարեալ) անօթներ ձեռք ձգելով, ու քիմիական բաղադրութեամբ ծեփելով, բնակութենէն մէկուկէս մըն հեռու, Այն անուն գիւղին մէջ գտնուած գործարանի մը փուռին մէջ եւ փելու տարաւ . բայց ի մեծ ցաւ Բալիսիի, դարձեալ չյաջողեցաւ . վհատեալ բայց անյաղթելի, որոշեց « ահա բան նորէն պիտի » : Ահա գիւցազնական յատկութիւն մ'եղող աննուաճելի հասարակարարութիւնն : Այս եղելութեանց վրայ, իր առաջին արհեստին վերաբերեալ բաւական շահով գործ մը դտաւ մէկ քանի ամսուան համար . բայց այս գործը լմնցնելէն անմիջապէս ետքը, սկսաւ իր փորձերը . ծախու առաւ նոր անօթներ, զորս ուրիշ տեսակ քիմիական բաղադրութեամբ ծեփելով, իր մօտը գտնուած ապակիի գործարանի մը փուռը տարաւ զանոնք եփելու : Այս անգամ փորքիկ նշոյլ մը նշմարեց, զի այս գործարանին փուռին չափազանց տաքութեան աղբակցութեամբը, շինած քիմիական բաղադրութիւնն անօթներուն մէջ թափանձեց, բայց մնէի նշան և ոչ մէկ անօթին վրայ տեսնուեցաւ : Արդու տարի այս պէս անընդհատ շարունակեց իր փորձերն, առանց արգիւնք մը ձեռք ձգելու . և այս միջոցին բոլոր վաստկածը ծախք ընելով նորէն յետին թշուառութեան մէջ ինկաւ : Բայց որոշեց վերջին փորձ մ'ալ ընել . արդարեւ երեք հարիւրի չափ անօթի կտորուանք, զանազան բաղադրութեամբ ծեփեալ, դարձեալ նոյն գործարանին փուռը տարաւ, ուր չորս ժամ եփելէն ետքը զորս հանեց . սոյն երեք հարիւր կը

տորներէն միայն մեկին վրայ, ծեփած բաղադրութիւնը հալած դուռ, զորն որ պաղեցնելով կարծր սցաւ ու եղաւ ճերմակ ու փայլուն: Բալխի զայն խիստ գեղեցիկ գտնելով, տուն վազելով, կնոջը ցուցուց, բսելով թէ նորէն աշխարհք եկաւ. այսու ամենայնիւ խեղճը դեռ նպատակին հասնելէ շատ հեռու էր. այս կարծեցեալ յաջողութիւնն, առիթ ու նոր աշխոյժութիւն տուաւ նորանոր փորձեր ընելու:

Գաղանի և ազատ աշխատելու համար, որոշեց իր տանը մօտ ձեռօքը նոր փուռ մը շինել. սկսեց նախ զանի շինելու համար ամէն պէտք եղածը ժողովել, նախ բաւական կըմնար, որ ամառը մը չափ ամէն օր կերթար ծախու առնելով, կոնակը շալկած տուն բերել, և վերջապէս ութն ամսուան մէջ փուռը շինեց. ամէն տեսակ ծառայութիւններն ընելով, բեռնարկութիւն, որմնադրութիւն, և այլն: Այս կողմանէ՝ պատրաստած անօթները փուռը դրաւ, տարիէ ի վեր ժողոված փայտով վառելէն ետքը: Բալխի գիշերն ու ցորեկ փուռին քովէն չզատուիր, բայց երբ անօթներուն վրայ մէկ չտեսնուիր, կրակն աւելի կսաստկացնէ. անդին՝ կինը տեսնելով որ Բալխի տուն չդառնար, կերակուր կտանի, զի այն ուխտած էր վայրկեան մը փուռէն չզատուիլ: Երկրորդ օրն, դարձեալ կշարունակէ կրակը, բայց դժբաղդաբար արդիւնք չտեսնելով երկրորդ գիշերն ալ փուռին քովէն չզատուիր: Խեղճ Բալխի քնատութենէ գեղնած, աչաց լոյսը մարած, վճատեալ, վեց օր և վեց գիշեր առանց յաջողութեան մնալով ալ տակաւն փուռէն չզատուիր:

Բարը վրայ կ'սորհէր թէ, կարելի է այս անյաջողութեան պատճառը գործածած քիմիական բաղադրութեան որոյնութենէն կախումն ունի, ուստի նոր փորձ մ'ընել կորոյն:

Երկու երեք շաբաթ այսպէս կանցնին. զի նոր անօթներ ծախու առնելու, և ուրիշ բաղադրութիւն շինելու համար ստակ պէտք էր. վերջապէս փոխառութեան կգիմէ. և որքան ալ որ կինն ու դրացիքը զինքը կմեղադրէին, այնպէս անօգուտ փորձերու համար ունեցածը վատնելուն, բայց տակաւին համբաւ ու պատիւ ունենալուն, յաջողեցաւ փոխառութիւն մ'ընելով ու պէտք եղածը գնելով փուռը վառել:

Խեղճ Բալխին այս վերջին փորձին վրայ ալ յաջողութեան նշան չտեսնելէն զատ, վառելու փայտն ալ հատնելուն վերջին աստիճան վճատեցաւ, և ասոր վրայ ի՞նչ պէտք էր ընել. ետ կենալ, ոչ աչքերը չորս կողմը պտտցնելով, կտեսնէ պարտիզին մէջ գտնուած վանդակապատի ցեցեր, որք չոր ըլլալուն, վառելու շատ յարմար էին. ի՞նչ փոքր զոհ, մէկը այս Բալխի աչաց, նա որ կրտէր թէ

կարելի է իր մեծ գիւտին գաղտնիքը, սոյն մէկ քանի կտոր փայտից մէջ է. իրաւ ալ զանոնք մէկիկ մէկիկ հանելով փուռը կնետէ : Աւնայն զոհ, զի դարձեալ չյաջողիր. — կարելի էր կըսէ, եթէ տասը վայրկեան ալ կարենայի կրակը շարունակել, ամէն բան յաջողել, որոյ համար փայտ, և միայն փայտ պէտք էր. աւելի նախապատիւ կհամարէր տան մէջ ունեցած բոլոր կարասիքը. վառել, քան թէ փորձէն ետ կենալ : Այն աղմուկ մ'է կսկսի տան մէջ. կինն ու զաւկներն ահաւորուող մէջ, օգնութիւն կպօռան, կարծելով որ Ռալփի խենդեցաւ, երբ տեսան թէ, նա աթոռ և սեղան կտոր կտոր ընելով փուռը կնետէր. սակայն դարձեալ մէկ կամ յաջողութիւն չկայ. տան մէջ, փայտեղէն ըլլալով, տախտակամածէն զատ ուրիշ բան չէր մնացած. ուստի մուրճն առնելով կսկսի զանոնք ալ կտորելով փուռը նետել. տան մէջ նոր աղմուկ մ'ալ կփրթի, կինն ու զաւկները տնէն դուրս վազելով, դրացիներնին օգնութեան կկանչեն, կարծելով թէ Ռալփի ալ բոլորովին խենդեցած, տունը ի հիմանց պիտի քակէ, անօթներն եփելու համար :

Ռալփի մէկ ամիս առանց շապիկ փոխելու, քնատութենէ, անօթութենէ և սրտմաշութե բոլորովին տկարացած, և մանաւանդ յետին չքաւորութեան մէջ ինկած, ալ ապրելու յոյս չկար, ո՞վ այսպէս չմտածեր. բայց ոչ. Ռալփի դտաւ գաղտնիքն, ըրաւ գիւտն. արդարեւ փուռին վերջին կրակը, մէկ հալեցուց. այն կոշտ անօթները փուռէն հանելով ու պաղեցնելով, մեծ քարմաքմաքմա նոցա ձերմակ և փայլուն անօթի փոխուիլը տեսաւ. յետ այնորիկ Ռալփի կրնար համբերելով տանիլ ամենուն իրեն դէմ ըրած նախատանաց, արհամարանաց և թշնամանաց : Ռալփի ի շնորհս յարաբերութեան և հասարակականութեան, յաղթութեան պսակն ընդունեցաւ. ընդդէմ ամէն տեսակ դժուարութեանց, յաջողեցաւ բնութեան գաղտնիքներէն մին գտնել, և որով յետ-այնորիկ աւելի երջանիկ օրերու յուսաւ :

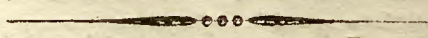
Ետք վրայ, առաջին գործն եղաւ, անօթ շինող գործաւոր մը բռնել, իր ուղած օրինակաց և ձևերուն նման շինելու. ինքն ալ միւս կողմանէ աւաղէ անօթներ շինելու կղբաղէր, զանոնք մէկէ մէկ ընելու : Բայց ինչպէս ապրի, ինքն և ընտանիքն, մինչև որ շինելիք անօթները ծախուելու վիճակը գտնեն : Բարեբաղդաբար, բնակած գիւղին մէջ Ռալփի համեստ անձ մ'ըլլալուն վստահ գէթ մէկ մը կգտնուէր. ասի պանդոկապետ մ'ըլլալով, ուղեց վեց ամիս զինքն և ընտանիքը անուցանել, մինչև որ Ռալփի շինելիք անօթները ծախել կարողանայ : Բայց ինչպէս ընէ քօմն առած գործաւորին օրականը վճարելու համար. կարասիք մը չունէր ծախելու. բարեբաղդաբար գործաւորն ըն-

դուռնելով Բաղխի ունեցած մէկ քանի գդհոտներն իրրե վարձք , աշխատեցաւ քիչ մը ատեն այս պայմանաւ :

Բաղխի նոր եւ աւելի ընտիր փուռ մը շինեց . բայց փուռին պատերուն շաղախին (շաճաւին) մէջ շինելիք անօթի աւաղէն խառնելուն , փուռը ճաթեցաւ անօթներն երկելու տառն , ու աւաղէն կտորուանքն անօթներուն վրայ փակաւ . բայց ետեւ անօթները խիստ դեղեցիկ եղան : Գիւռն որ վեց ամսուան աշխատանքով շինած էր փլցուց , ետեւ անօթները կարող եղաւ ծախել , որչափ ալ որ աւաղոտ էին . բայց ապագային մէջ չմնասելու համար , վար գնով ծախել չուզեց : Կոր փուռ մը կանգնելու անկարողութեան մէջ , վերջին աստիճան վհատեցաւ . բնականօրէն զենքը կանարդէր իրր անհոգ , եւ դրացիք զենքը խենդ կկոչէին : Բայց Բաղխի Նիհար , այլագունեալ , եւ չոր սկորի փոխուած , հագուստը պատրուտած , միշտ կ'ուսայ . սակայն մեծ համբերութեամբ մէկ քանի ամիսներ այս դործը թողուց , եւ իր առաջին արհեստին պարապեցաւ , ընտանեաց քիչ մը հաց ծարելու :

Տարի մը ամրողջ , գիշիր ու ցորեկ աշխատելով պարտուց մեծագոյն մասը տալով , դարձեալ իր խորհուրդն սկսաւ . զի ալ մեծ դժուարութեանց յաղթած , յաջողութեան դուռն հասած էր . ու թը տարի անցուց . դաղտնիքը դանելու , եւ ութն ուրիշ տարիներ ալ դտած գաղտնիքը կատարելագործելու , որ կրնէ ընդամենը 16 տարի : 16 տարի շարունակ աշխատութիւն . եւ ի՞նչ վիճակի մէջ , Բնթերցողք գիտեն . — առանց դասի , վարպետի . բայց ամէն անյաջողութիւն իրեն համար դաս եղաւ . հաստատամտութեամբ հասաւ նպատակին , բայց 16 տարի չարչարուելէն ետքն , Ուսկից ետքը , կարող եղաւ երջանկացնել ընտանիքն ալ . իսկ ինքը բնաւ հանգիստ չըրաւ . միշտ կըմտած էր թէ այս ըրած գիւտն այնքան մեծ բան մը չէր . քայլ քայլ յառաջ գնաց , որ ըստ օրէ կատարելագործեց գիւտը : Եւ շինած անօթներուն ամէն տեսակ ձևերն ալ բնութենէն օրինակեց . որոյ համար Պիւֆօն կըսէ թէ , Բնութիւնը միայն խրոյղ էր այնպիսի պաշտօնական բնութիւնը ձնել :

Երանանք :

ՎՈՐԾԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կատանդուպոլիս. — Ամաքերքիս Գործակալութեան սենեակն է
Ղալաթիա, Տէյիրմէն իւան. քիւ 14. —

2. ԻՋՄԻՐ.
3. ՍԱՄՍՈՆ.
4. ՏՐԱՊԵՉՈՆ. Խ. Ա. Էլմասեան :
5. ՊՐՈՒՍԱՅ. Սեպուհ Աղայ Անդրեանեան :
6. ԹԷՔԻՐՏԱՂ.
7. ԻՋՆԻՄԻՏ.
8. ԱՏԱԲԱԶԱՐ.
9. ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ.
10. ԿԷՅՎԷ.
11. ՊԱՂԶԷՃԻԿ
12. ՔԵՐԱՍՈՆ.
13. ՍԵՐԱՍՏԻԱ.
14. ԷՐՋԻՆԿԵԱՆ.
15. ՀԱԼԷՊ.
16. ԱՐԱՊԿԻՐ.
17. ԹՈԳԱԹ Գեորգ Աղայ Խատեմեան :
18. ՄՈՒՇ.
19. ԱՏԱՆԱ.
20. ԿԱՐԻՆ.
21. ՔՂԻ.
22. ՎԱՆ.
23. ԵԳԻՊՏՈՍ.
24. ԷՆԿԻԻՐԻԻ.
25. ԵԱՇ.
26. ՊՕԹՈՒՇԱՆ.
27. ՌՈՄԱՆ.
28. ՓԱՐԻՋ. Մ. Ներսէս Մեղպուրեան :
29. ՄԱՆԶԷՍԹՐ.
30. ՌՈՒՄԱՍՏԱՆ.
31. ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ.
32. ԿԱԼԿԱԹԱ.
33. ՊԱԹԱՎԻԱ.
34. ԱՄԵՐԻԿԱՅ.
35. ՎԻԷՆԱՅ.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.

ԱՍՍԱԹԵՐԹԻՍ ՊԱԾՍԱՆՆԵՐԸ

1. ԿԻՆԻԿԻՍ, Կրթարարական ասիան անգամ ղը, և Կրթողւնայ 48
երէսէ :

2. Բաժանորդագրութիւնը պարեկան է :

3. Տարեկան գինը ԿԱՆԻՒԿ ՄԵՎ ԱՐԾԱԹ ՄԷՃԻՏ է :

4. Մէկ լուսնի գինն է ԵՐԿՈՒ ՂՐՈՒՇ, և ուղղը իրնայ Զարա
աւել աժն ասիա, առանց Բաժանորդ գրութեան :

5. Դուրս իրկուելիքն Բաժնուն Զարեա ասիան ղըս է :

6. Ամսալերին ղերալերեալ անմալ և յօրոտալ գերեալ Գաւ
ցեւի պէտք է ուղղել :

Տոմար Մ. Բ. Իմիւճեան, Խմբագիր Կինկէս ամսալերին :

Կապանդնուպօլէս . Ղալաթի . Տէրեմէն Խան . Ին- 14 .

Docteur M. P. Utudjian. rédacteur du *Guiliguia*
Revue Hygiénique Arménienne.

Constantinople, Galata, Deyirmen han N°. 14.

Ամսալերին Խմբագիր, Տոմար Մ. Բ. Իմիւճեան Կապանդնու
պօլէս, որ ասին Երեւանին Ժամը 6ին ղին 12 ցրէ
ինայի աղտապաց :

Ինքը պէտք ուղղը իրնայ իր պաւնը Լանկա, Կաթեր Բըզ Բազայ
Թէ- 9ը Բորեւ աժն ցր ղին Ժամը 2ին առաւորեան, Կամ Բազ
պալ, Ղալաթի . Տէրեմէն Խան Ին- 14 Եւեւալը :